विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा भूयस्तेपे महत् तपः ।
पुष्करेष्वेव वर्षाणां सहस्रं नियतव्रतः ॥ २८ ॥

इति बालकाण्डे विश्वामित्रोपाख्याने अम्बरीषयज्ञो नाम
द्विषष्टितमः सर्गः ॥ ६२ ॥

CAPUT LXIII.

EPISODIUM DE VISVAMITRA.

---

13. MENACAE HABITATIO TERRESTRIS.

पूर्णे वर्षसहस्रे तु व्रतस्नातं महामुनिं ।
अभ्यागच्छन् सुराः सर्वे तपःफलं चिकीर्षवः ॥ १ ॥
तत्रैनमब्रवीत् ब्रह्मा पुनः सुरुचिरं वचः ।
ऋषिस्त्वमसि भद्रं ते स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः ॥ २ ॥
तमेवमुक्त्वा देवेशस्त्रिदिवं पुनरभ्यगात् ।
विश्वामित्रोऽपि तच्छ्रुत्वा भूयस्तेपे महत् तपः ॥ ३ ॥
ततः कालेन महता मेनका परमाप्सराः ।
पुष्करेषु नरश्रेष्ठ स्नातुं समुपचक्रमे ॥ ४ ॥

तां ददर्श महातेजा मेनकां कुशिकात्मजः ।
रूपेणाप्रतिमां तत्र विद्युतं जलदे यथा ॥ ५ ॥
तां दृष्ट्वा चारुसर्वाङ्गीं मेनकां विजने वने ।
कन्दर्पवशगोऽभ्येत्य मुनिर्वचनमब्रवीत् ॥ ६ ॥
अप्सरः स्वागतं तेऽस्तु वस चेह ममाश्रमे ।
अनुगृह्णीष्व भद्रं ते मदनेन विमोहितं ॥ ७ ॥
इत्युक्ता सा वरारोहा तत्र वासमथाकरोत् ।
तपसो हि महाविघ्नो विश्वामित्रमुपागमत् ॥ ८ ॥
तस्यां वसन्त्यां वर्षाणि पञ्च पञ्च च राघव ।
विश्वामित्राश्रमे सौम्ये सुखेन व्यतिचक्रमुः ॥ ९ ॥
अथ काले गते तस्मिन् विश्वामित्रो महामुनिः ।
सव्रीड इव संवृत्तश्चिन्ताशोकपरायणः ॥ १० ॥
बुद्धिर्मुनेः समुत्पन्ना सामर्षा रघुनन्दन ।
सर्वसुराणां कर्मैतत् तपोऽपहरणं महत् ॥ ११ ॥
अहोरात्रापदेशेन गताः सम्वत्सरा दश ।
काममोहाभिभूतस्य विघ्नोऽयं प्रत्युपस्थितः ॥ १२ ॥
स निःश्वसन् मुनिवरः पश्चात्तापेन दुःखितः ।
भीतामप्सरसं दृष्ट्वा वेपन्तीं प्राञ्जलिं स्थितां ॥ १३ ॥
मेनकां मधुरैर्वाक्यैर्विसृज्य कुशिकात्मजः ।
उत्तरं पर्वतं राम विश्वामित्रो जगाम ह ॥ १४ ॥

स कृत्वा नैष्ठिकीं बुद्धिं जेतुकामो महायशाः ।
कौशिकीतीरमासाद्य तपस्तेपे दुरासदं ॥ १५ ॥
तस्य वर्षसहस्राणि घोरं तप उपासतः ।
उत्तरे पर्वते राम देवतानामभूद्भयं ॥ १६ ॥
अमन्त्रयन् समागम्य सर्वे सर्षिगणाःसुराः ।
महर्षिशब्दं लभतां साध्वयं कुशिकात्मजः ॥ १७ ॥
देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं विश्वामित्रं तपोधनं ॥ १८ ॥
महर्षे स्वागतं वत्स तपसोग्रेण तोषितः ।
महत्त्वमृषिमुख्यत्वं ददामि तव कौशिक ॥ १९ ॥
ब्रह्मणस्तद्वचः श्रुत्वा विश्वामित्रस्तपोधनः ।
न विषण्णो न संतुष्टः प्रत्युवाच पितामहं ॥ २० ॥
ब्रह्मर्षिशब्दमतुलं स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः ।
यदि मे भगवान् आह ततोऽहं विजितेन्द्रियः ॥ २१ ॥
तमुवाच ततो ब्रह्मा न तावत् त्वं जितेन्द्रियः ।
यतस्व मुनिशार्दूल इत्युक्त्वा स दिवं गतः ॥ २२ ॥
विश्वामित्रोऽपि तत्रैव तेपे घोरतरं तपः ।
ऊर्द्ध्वबाहुर्निरालम्ब एकपादप्रतिष्ठितः ॥ २३ ॥
वायुभक्षः स्थितः स्थान एकस्मिन् स्थाणुवत् स्थिरः ।
घर्मे पञ्चतपा भूत्वा वर्षास्वभ्रावकाशकः ॥ २४ ॥

शिशिरे सलिले शायी रात्र्यह्नानि तपोधनः ।
एवं वर्षसहस्रं हि तपो घोरमुपागमत् ॥ २५ ॥
तस्मिन् संतप्यमाने तु विश्वामित्रे महामुनौ ।
संतापः सुमहान् आसीत् सुराणां वासवस्य च ॥ २६ ॥
संभ्रमं परमास्थाय ततः शक्रः सुराधिपः ।
चिन्तयित्वा तपोविघ्नमुपायं रघुनन्दन ॥ २७ ॥
आहूयाप्सरसं रम्भां मरुद्गणावृतः प्रभुः ।
उवाचात्महितं वाक्यमहितं कौशिकस्य च ॥ २८ ॥

इति वालकाण्डे विश्वामित्रोपाख्याने मेनकानिर्वासो
नाम त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

CAPUT LXIV.

EPISODIUM DE VISVAMITRA.

---

14. RAMBHAE EXSECRATIO.

सुरकार्यमिदं रम्भे कर्तव्यं सुमहत् त्वया ।
लोभनं कौशिकस्येह काममोहसमन्वितं ॥ १ ॥
तथोक्ता साप्सरा राम सहस्राक्षेण धीमता ।
व्रीडिता प्राञ्जलिर्वाक्यं प्रत्युवाच सुरेश्वरं ॥ २ ॥
अयं सुरपते घोरो विश्वामित्रो महामुनिः ।
क्रोधमुत्सृजते क्रूरं मयि देव न संशयः ॥ ३ ॥
ततो हि मे भयं देव प्रसादं कर्तुमर्हसि ।
एवमुक्तस्तया राम सभयं भीतया तदा ॥ ४ ॥
तामुवाच सहस्राक्षो वेपमानां कृताञ्जलिं ।
मा भैषी रम्भे भद्रं ते कुरुष्व मम शासनं ॥ ५ ॥
कोकिलो हृदयग्राही माधवे रुचिरद्रुमे ।
अहं कन्दर्पसहितः स्थास्यामि तव पार्श्वतः ॥ ६ ॥
त्वं हि रूपं बहुगुणं कृत्वा परमभास्वरं ।
तमृषिं कौशिकं रम्भे भेदयस्व तपस्विनं ॥ ७ ॥

सा श्रुत्वा वचनं तस्य कृत्वा रूपमनुत्तमं ।
लोभयामास ललिता विश्वामित्रं शुचिस्मिता ॥ ८ ॥
कोकिलस्य तु शुश्राव वल्गु व्याहरतः स्वनं ।
संप्रहृष्टेन मनसा स चैनामन्ववैक्षत ॥ ९ ॥
अथ तस्य च शब्देन गीतेनाप्रतिमेन च ।
दर्शनेन च रम्भाया मुनिः संदेहमागतः ॥ १० ॥
सहस्राक्षस्य तत् सर्वं विज्ञाय मुनिपुंगवः ।
रम्भां क्रोधसमाविष्टः शशाप कुशिकात्मजः ॥ ११ ॥
यन्मां लोभयसे रम्भे कामक्रोधजयैषिणं ।
दश वर्षसहस्राणि शैली स्थास्यसि दुर्भगे ॥ १२ ॥
ब्राह्मणः सुमहातेजास्तपोबलसमन्वितः ।
उद्धरिष्यति रम्भे त्वां मत्क्रोधकलुषीकृतां ॥ १३ ॥
एवमुक्त्वा महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
अशक्नुवन् धारयितुं कोपं संतापमागतः ॥ १४ ॥
तस्य शापेन महता रम्भा शैली तदाभवत् ।
वचः श्रुत्वा तु कन्दर्पो महर्षेः स च निर्गतः ॥ १५ ॥
कोपेन च महातेजास्तपोऽपहरणे कृते ।
इन्द्रियैरजिते राम न लेभे शान्तिमात्मनः ॥ १६ ॥
बभूवास्य पुनश्चिन्ता . . . . . . ।
. . . . ॥ १७ ॥

नैव क्रोधं गमिष्यामि न च वक्ष्ये कथंचन ।
अथ वा नोच्छ्वसिष्यामि सम्वत्सरशतान्यपि ॥ १८ ॥
अहं हि शोषयिष्यामि आत्मानं विजितेन्द्रियः ।
तावद्यावद्धि मे प्राप्तं ब्राह्मण्यं तपसार्जितं ॥ १९ ॥
अनुच्छ्वसन्नभुञ्जानस्तिष्ठेयं शाश्वतीः समाः ।
न हि मे तप्यमानस्य क्षयं यास्यन्ति मूर्तयः ॥ २० ॥

इति बालकाण्डे विश्वामित्रोपाख्याने रम्भाशापो नाम
चतुःषष्टितमः सर्गः ॥ ६४ ॥

CAPUT LXV.

Episodium de Visvamitra.

15. Visvamitras in Brahmanum ordinem receptus.

अथ हैमवतीं राम दिशं त्यक्त्वा महामुनिः ।
पूर्वां दिशमनुप्राप्य तपस्तेपे सुदारुणं ॥ १ ॥
मौनं वर्षसहस्रस्य कृत्वा व्रतमनुत्तमं ।
चकाराप्रतिमं लोके तपः परमदुष्करं ॥ २ ॥

पूर्णे वर्षसहस्रे तु काष्ठभूतं महामुनिं ।
विघ्नैर्बहुभिराधूतं क्रोधो नान्तरमाविशत् ॥ ३ ॥
स कृत्वा निश्चयं राम तप आतिष्ठताव्ययं ।
तस्य वर्षसहस्रस्य व्रते पूर्णे महाव्रतः ॥ ४ ॥
भोक्तुमारब्धवान् अन्नं तस्मिन् काले रघूत्तम ।
इन्द्रो द्विजातिर्भूत्वा तं सिद्धमन्नमयाचत ॥ ५ ॥
तस्मै दत्वा तदा सिद्धं सर्वं विप्राय निश्चितः ।
निःशेषिते ऽन्ने भगवान् अभुक्त्वैव महातपाः ॥ ६ ॥
न किंचिदवदद्विप्रं मौनव्रतमुपास्थितः ।
तथैव मौनमकरोदनुच्छ्वासं च राघव ॥ ७ ॥
तस्यानुच्छ्वसमानस्य मूर्ध्नि धूमो व्यजायत ।
त्रैलोक्यं येन संभ्रान्तमादीपितमिवाभवत् ॥ ८ ॥
ततो देवर्षिगन्धर्वाः पन्नगोरगराक्षसाः ।
कश्मलोपहताः सर्वे पितामहमथाब्रुवन् ॥ ९ ॥
बहुभिः कारणैर्देव विश्वामित्रो महामुनिः ।
लोभितः क्रोधितश्चैव तपसा चाभिवर्धते ॥ १० ॥
न दीयते यदि त्वस्य मनसा यदभीप्सितं ।
विनाशयति त्रैलोक्यं तपसा सचराचरं ॥ ११ ॥
व्याकुलाश्च दिशः सर्वा न च किंचित् प्रकाशते ।
सागराः क्षुभिताः सर्वे विशीर्यन्ते च पर्वताः ॥ १२ ॥

प्रकम्पते च पृथिवी वायुर्वातीह संकुलः ।
ब्रह्मन् न प्रतिजानीमो नास्तिको जायते जनः ॥ १३ ॥
संमूढमिव त्रैलोक्यं संप्रक्षुभितमानसं ।
भास्करो निष्प्रभश्चैव महर्षेस्तस्य तेजसा ॥ १४ ॥
बुद्धिं न कुरुते यावन्नाशे देव महामुनिः ।
तावत् प्रसाद्यो भगवान् अग्निरूपो महाद्युतिः ॥ १५ ॥
कालाग्निना यथा पूर्वं त्रैलोक्यं दह्यतेऽखिलं ।
देवराज्यं चिकीर्षेत दीयतामस्य यन्मतं ॥ १६ ॥
ततः सुरगणाः सर्वे पितामहपुरोगमाः ।
विश्वामित्रं महात्मानं वाक्यं मधुरमब्रुवन् ॥ १७ ॥
ब्रह्मर्षे स्वागतं तेऽस्तु तपसा स्म सुतोषिताः ।
ब्राह्मण्यं तपसोग्रेण प्राप्तवान् असि कौशिक ॥ १८ ॥
दीर्घमायुश्च ते ब्रह्मन् ददामि समरुद्गणाः ।
स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते गच्छ सौम्य यथासुखं ॥ १९ ॥
पितामहवचः श्रुत्वा सर्वेषां त्रिदिवौकसां ।
कृत्वा प्रणामं मुदितो व्याजहार महामुनिः ॥ २० ॥
ब्राह्मण्यं यदि मे प्राप्तं दीर्घमायुस्तथैव च ।
ॐकारोऽथ वषट्कारो वेदाश्च वरयन्तु मां ॥ २१ ॥
क्षत्रवेदविदां श्रेष्ठो ब्रह्मवेदविदामपि ।
ब्रह्मपुत्रो वसिष्ठो मामेवं वदतु देवताः ॥ २२ ॥

ततः प्रसादितो देवैर्वशिष्ठो जपतां वरः ।
सख्यं चकार ब्रह्मर्षिरेवमस्त्विति चाब्रवीत् ॥ २३ ॥
ब्रह्मर्षित्वं न संदेहः सर्वं संपद्यते तव ।
इत्युक्त्वा देवताश्चापि सर्वा जग्मुर्यथागतं ॥ २४ ॥
विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा लब्ध्वा ब्राह्मण्यमुत्तमं ।
पूजयामास ब्रह्मर्षिं वशिष्ठं जपतां वरं ॥ २५ ॥
कृतकामो महीं सर्वां चचार तपसि स्थितः ।
एवं त्वनेन ब्राह्मण्यं प्राप्तं राम महात्मना ॥ २६ ॥
एष राम मुनिश्रेष्ठ एष विग्रहवत् तपः ।
एष धर्मपरो नित्यं वीर्यस्यैष परायणं ॥ २७ ॥

एवमुक्त्वा महातेजा विरराम द्विजोत्तमः ।
अपूजयच्छतानन्दं साधु साध्विति कौशिकः ॥ २८ ॥
शतानन्दवचः श्रुत्वा रामलक्ष्मणसंनिधौ ।
जनकः प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाच कुशिकात्मजं ॥ २९ ॥
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ।
यज्ञं काकुत्स्थसहितः प्राप्तवान् असि धार्मिकः ॥ ३० ॥
पावितोऽहं त्वया ब्रह्मन्, दर्शनेन, महामुने ।
गुणा बहुविधाः प्राप्तास्तव संदर्शनान्मया ॥ ३१ ॥

विस्तरेण च वै ब्रह्मन् कीर्त्यमानं महत् तपः ।
श्रुतं मया महातेजो रामेण च महात्मना ॥ ३२ ॥
अप्रमेयं तपस्तुभ्यमप्रमेयं च ते बलं ।
अप्रमेया गुणाश्चैव नित्यं ते कुशिकात्मज ॥ ३३ ॥
तृप्तिराश्चर्यभूतानां कथानां नास्ति मे विभो ।
कर्मकालो मुनिश्रेष्ठ लम्बते रविमण्डलं ॥ ३४ ॥
श्वः प्रभाते महातेजो द्रष्टुमर्हसि मां पुनः ।
स्वागतं तपतां श्रेष्ठ मामनुज्ञातुमर्हसि ॥ ३५ ॥
एवमुक्तो मुनिवरः प्रशस्य पुरुषर्षभं ।
विससर्जाशु जनकं प्रीतं प्रीतमनास्तदा ॥ ३६ ॥
एवमुक्त्वा मुनिश्रेष्ठं वैदेहो मिथिलाधिपः ।
प्रदक्षिणं चकाराशु सोपाध्यायः सबान्धवः ॥ ३७ ॥
विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा सहरामः सलक्ष्मणः ।
स्ववाटमभिचक्राम पूज्यमानो महात्मभिः ॥ ३८ ॥

इति बालकाण्डे विश्वामित्रोपाख्याने विश्वामित्रब्रह्मत्वप्राप्तिर्नाम पञ्चषष्टितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

CAPUT LXVI.

JANACI SERMO.

ततः प्रभाते विमले कृतकर्मा नराधिपः ।
विश्वामित्रं महात्मानमाजुहाव सराघवं ॥ १ ॥
तमर्चयित्वा धर्मात्मा शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
राघवौ च महात्मानौ तदा वाक्यमुवाच ह ॥ २ ॥
भगवन् स्वागतं तेऽस्तु किं करोमि तवानघ ।
भवान् आज्ञापयतु मामाज्ञाप्यो भवता ह्यहं ॥ ३ ॥
एवमुक्तः स धर्मात्मा जनकेन महात्मना ।
प्रत्युवाच मुनिर्वीरं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ ४ ॥
पुत्रौ दशरथस्येमौ क्षत्रियौ लोकविश्रुतौ ।
द्रष्टुकामौ धनुःश्रेष्ठं यदेतत् त्वयि तिष्ठति ॥ ५ ॥
एतद्दर्शय भद्रं ते कृतकामौ नृपात्मजौ ।
दर्शनादस्य धनुषो यथेष्टं प्रतियास्यतः ॥ ६ ॥
एवमुक्तस्तु जनकः प्रत्युवाच महामुनिं ।
श्रूयतामस्य धनुषो यदर्थमिह तिष्ठति ॥ ७ ॥
देवरात इति ख्यातो निमेः षष्ठो महीपतिः ।
न्यासोऽयं तस्य भगवन् हस्ते दत्तो महात्मनः ॥ ८ ॥
दक्षयज्ञवधे पूर्वं धनुरायम्य वीर्यवान् ।
विध्वस्य त्रिदशान् रुद्रः सलीलमिदमब्रवीत् ॥ ९ ॥

यस्माद्भागार्थिनो भागान् नाकल्पयत मे सुराः ।
वराङ्गानि महार्हाणि धनुषा शातयामि वः ॥ १० ॥
ततो विमनसः सर्वे देवा वै मुनिपुंगव ।
प्रासादयन्त देवेशं तेषां प्रीतोऽभवद्भवः ॥ ११ ॥
प्रीतश्चापि ददौ तेषां तान्यङ्गानि महौजसां ।
धनुषा यानि यान्यासन् शातितानि महात्मना ॥ १२ ॥
तदेतद्देवदेवस्य धनूरत्नं महात्मनः ।
न्यासभूतं तदा न्यस्तमस्माकं पूर्वके विभो ॥ १३ ॥
अथ मे कृषतः क्षेत्रं लाङ्गलादुत्थिता ततः ।
क्षेत्रं शोधयता लब्धा नाम्ना सीतेति विश्रुता ॥ १४ ॥
भूतलादुत्थिता सा तु वर्धमाना ममात्मजा ।
वीर्यशुल्केति मे कन्या स्थापितेयमयोनिजा ॥ १५ ॥
भूतलादुत्थितां तां तु वर्धमानां ममात्मजां ।
वरयामासुरागत्य राजानो मुनिपुंगव ॥ १६ ॥
तेषां वरयतां कन्यां सर्वेषां पृथिवीक्षितां ।
वीर्यशुल्केति भगवन् न ददामि सुतामहं ॥ १७ ॥
ततः सर्वे नृपतयः समेत्य मुनिपुंगव ।
मिथिलामभ्युपागम्य वीर्यं जिज्ञासवस्तदा ॥ १८ ॥
तेषां जिज्ञासमानानां शैवं धनुरुपाहृतं ।
न शेकुर्ग्रहणे तस्य धनुषस्तोलनेऽपि वा ॥ १९ ॥

तेषां वीर्यवतां वीर्यमल्पं ज्ञात्वा महामुने ।
प्रत्याख्याता नृपतयस्तन्निबोध तपोधन ॥ २० ॥
ततस्तेनैव कोपेन राजानो सुमहाबलाः ।
व्यरुन्धन् मिथिलां सर्वे वीर्यसंदेहमागताः ॥ २१ ॥
आत्मानमवधूतं ते विज्ञाय नृपपुंगवाः ।
रोषेण महताविष्टाः पीडयन् मिथिलां पुरीं ॥ २२ ॥
ततः सम्वत्सरे पूर्णे क्षयं यातानि सर्वशः ।
साधनानि मुनिश्रेष्ठ ततोऽहं भृशदुःखितः ॥ २३ ॥
ततो देवगणान् सर्वांस्तपसाहं प्रसादयं ।
ददुश्च परमप्रीताश्चतुरङ्गबलं सुराः ॥ २४ ॥
ततो भग्ना नृपतयो हन्यमाना दिशो ययुः ।
अवीर्या वीर्यसंदिग्धाः सामात्याः पापकारिणः ॥ २५ ॥
तदेतन्मुनिशार्दूल धनुः परमभास्वरं ।
रामलक्ष्मणयोश्चापि दर्शयिष्यामि सुव्रत ॥ २६ ॥
यद्यस्य धनुषो रामः कुर्यादारोपणं मुने ।
सुतामयोनिजां सीतां दद्यां दाशरथेरहं ॥ २७ ॥

इति बालकाण्डे जनकवाक्यं नाम षट्षष्टितमः सर्गः
॥ ६६ ॥

CAPUT LXVII.

ARCUS DIFFRACTUS.

जनकस्य वचः श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः ।
धनुर्दर्शय रामाय इति होवाच पार्थिवं ॥ १ ॥
ततः स राजा जनकः सचिवान् व्यादिदेश ह ।
धनुरानीयतां दिव्यं गन्धमाल्यविभूषितं ॥ २ ॥
जनकेन समादिष्टाः सचिवाः प्राविशन् पुरीं ।
तद्धनुः पुरतः कृत्वा निर्जग्मुः पार्थिवाज्ञया ॥ ३ ॥
नृणां शतानि पञ्चाशद्व्यायतानां महौजसां ।
मञ्जूषामष्टचक्रस्थां समूहुस्ते कथंचन ॥ ४ ॥
तामानीय तु मञ्जूषामायसीं यत्र तद्धनुः ।
सुरोपमं ते जनकमूचुर्नृपतिमन्त्रिणः ॥ ५ ॥
इदं धनुर्वरं राजन् पूजितं सर्वराजभिः ।
मिथिलाधिप राजेन्द्र दर्शनीयं यदीच्छसि ॥ ६ ॥
तेषां नृपो वचः श्रुत्वा कृताञ्जलिरभाषत ।
विश्वामित्रं महात्मानं तौ चोभौ रामलक्ष्मणौ ॥ ७ ॥
इदं धनुर्वरं ब्रह्मन् जनकैरभिपूजितं ।
राजभिश्च महावीर्यैरशक्यं पूरितुं तदा ॥ ८ ॥
नैतत् सुरगणाः सर्वे नासुरा न च राक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिन्नरमहोरगाः ॥ ९ ॥

क्व गतिर्मानुषाणां च धनुषोऽस्य प्रपूरणे ।
आरोपणे समायोगे वेपने तोलनेऽपि वा ॥ १० ॥
तदेतद्धनुषां श्रेष्ठमानीतं मुनिपुंगव ।
दर्शयैतन्महाभाग अनयो राजपुत्रयोः ॥ ११ ॥
विश्वामित्रः स धर्मात्मा श्रुत्वा जनकभाषितं ।
वत्स राम धनुः पश्य इति राघवमब्रवीत् ॥ १२ ॥
महर्षेर्वचनाद्रामो यत्र तिष्ठति तद्धनुः ।
मञ्जूषां तामपावृत्य दृष्ट्वा धनुरथाब्रवीत् ॥ १३ ॥
इदं धनुर्वरं दिव्यं संस्पृशामीह पाणिना ।
यत्नवांश्च भविष्यामि तोलने पूरणेऽपि वा ॥ १४ ॥
बाढमित्यब्रवीद्राजा मुनिश्च समभाषत ।
लीलया स धनुर्मध्ये जग्राह वचनान्मुनेः ॥ १५ ॥
पश्यतां नृसहस्राणां बहूनां रघुनन्दनः ।
आरोपयत् स धर्मात्मा सलीलमिव तद्धनुः ॥ १६ ॥
आरोपयित्वा मौर्वीं च पूरयामास वीर्यवान् ।
तद्बभञ्ज धनुर्मध्ये नरश्रेष्ठो महायशाः ॥ १७ ॥
तस्य शब्दो महान् आसीन्निर्घातसमनिस्वनः ।
भूमिकम्पश्च सुमहान् पर्वतस्येव दीर्यतः ॥ १८ ॥
निपेतुश्च नराः सर्वे तेन शब्देन मोहिताः ।
वर्जयित्वा मुनिवरं राजानं तौ च राघवौ ॥ १९ ॥

प्रत्याश्वस्ते जने तस्मिन् राजा विगतसाध्वसः ।
उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं वाक्यज्ञो मुनिपुंगवं ॥ २० ॥
भगवन् दृष्टवीर्यो मे रामो दशरथात्मजः ।
अत्यद्भुतमचिन्त्यं च अतर्कितमिदं मया ॥ २१ ॥
जनकानां कुले कीर्तिमाहरिष्यति मे सुता ।
सीता भर्तारमासाद्य रामं दशरथात्मजं ॥ २२ ॥
मम सत्या प्रतिज्ञा च वीर्यशुल्केति कौशिक ।
सीता प्राणैर्बहुमता देया रामाय मे सुता ॥ २३ ॥
भवतोऽनुमते ब्रह्मन् शीघ्रं गच्छन्तु मन्त्रिणः ।
मम कौशिक भद्रं ते अयोध्यां त्वरिता रथैः ॥ २४ ॥
राजानं प्रसृतैर्वाक्यैरानयन्तु पुरं मम ।
प्रदानं वीर्यशुल्कायाः कथयन्तु च सर्वशः ॥ २५ ॥
मुनिगुप्तौ च काकुत्स्थौ वेदयन्तु नृपाय वै ।
प्रीतियुक्तं तु राजानमानयन्तु सुशीघ्रगाः ॥ २६ ॥
कौशिकस्तु तथेत्याह राजा चाभाष्य मन्त्रिणः ।
अयोध्यां प्रेषयामास धर्मात्मा कृतशासनान् ॥ २७ ॥

इति बालकाण्डे धनुर्भङ्गो नाम सप्तषष्टितमः सर्गः
॥ ६७ ॥

CAPUT LXVIII.

LEGATORUM JANACI ORATIO.

जनकेन समादिष्टा दूतास्ते क्लान्तवाहनाः ।
मार्गे त्रिरात्रमुषिता अयोध्यां प्राविशन् पुरीं ॥ १ ॥
ते राजवचनाद्दूता राजवेश्म प्रवेशिताः ।
ददृशुर्देवसंकाशं वृद्धं दशरथं नृपं ॥ २ ॥
बद्धाञ्जलिपुटाः सर्वे दूता विगतसाध्वसाः ।
राजानं प्रसृतं वाक्यमब्रुवन् मधुराक्षरं ॥ ३ ॥
वैदेहो जनको राजा पृच्छति त्वां नराधिप ।
कुशलानामयं स्निग्धं सामात्यं सपुरोहितं ॥ ४ ॥
पृष्ट्वा कुशलमव्यग्रं वैदेहो मिथिलाधिपः ।
कौशिकानुमते वाक्यं भवन्तमिदमब्रवीत् ॥ ५ ॥
पूर्वं प्रतिज्ञा विदिता वीर्यशुल्का ममात्मजा ।
राजानश्च कृतामर्षा निर्वीर्या विमुखीकृताः ॥ ६ ॥
सेयं मम सुता राजन् विश्वामित्रपुरःसरैः ।
यदृच्छयागतैर्वीरैर्निर्जिता तव पुत्रकैः ॥ ७ ॥

तच्च रत्नं धनुर्दिव्यं मध्ये भग्नं महात्मना ।
रामेण हि महाबाहो महत्यां जनसंसदि ॥ ८ ॥
अस्मै देया मया सीता वीर्यशुल्का महात्मने ।
प्रतिज्ञां तर्तुमिच्छामि तदनुज्ञातुमर्हसि ॥ ९ ॥
सोपाध्यायो महाराज पुरोहितपुरस्कृतः ।
शीघ्रमागच्छ भद्रं ते द्रष्टुमर्हसि राघवं ॥ १० ॥
प्रतिज्ञां मम राजेन्द्र निर्वर्तयितुमर्हसि ।
पुत्रयोरुभयोरेव प्रीतिं त्वमुपलप्स्यसे ॥ ११ ॥
एवं विदेहाधिपतिर्मधुरं वाक्यमब्रवीत् ।
विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः शतानन्दमते स्थितः ॥ १२ ॥
दूतवाक्यं तु तच्छ्रुत्वा राजा परमहर्षितः ।
वशिष्ठं वामदेवं च मन्त्रिणश्चैवमब्रवीत् ॥ १३ ॥
गुप्तः कौशिकपुत्रेण कौशल्यानन्दवर्धनः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा विदेहेषु वसत्यसौ ॥ १४ ॥
दृष्टवीर्यस्तु काकुत्स्थो जनकेन महात्मना ।
संप्रदानं सुतायाः स राघवे कर्तुमिच्छति ॥ १५ ॥
यदि वो रोचते वृत्तं जनकस्य महात्मनः ।
पुरीं गच्छामहे शीघ्रं मा भूत् कालस्य पर्ययः ॥ १६ ॥
मन्त्रिणो बाढमित्याहुः सह सर्वैर्महर्षिभिः ।
सुप्रीतश्चाब्रवीद्राजा श्वो यात्रेति स मन्त्रिणः ॥ १७ ॥

मन्त्रिणस्तु नरेन्द्रस्य रात्रिं परमसत्कृताः ।
ऊषुः प्रमुदिताः सर्वे गुणैः सर्वैः समन्विताः ॥ १८ ॥

इति बालकाण्डे जनकदूतवाक्यं नाम अष्टषष्टितमः सर्गः
॥ ६८ ॥

CAPUT LXIX.

COLLOQUIUM JANACI CUM DASARATHA.

ततो रात्र्यां व्यतीतायां सोपाध्यायः सबान्धवः ।
राजा दशरथो हृष्टः सुमन्त्रमिदमब्रवीत् ॥ १ ॥
अद्य सर्वे धनाध्यक्षा धनमादाय पुष्कलं ।
व्रजन्त्वग्रे सुविहिता नानारत्नसमन्विताः ॥ २ ॥
चतुरङ्गबलं चापि शीघ्रं निर्यातु सर्वशः ।
ममाज्ञासमकालं च यानयुग्यमनुत्तमं ॥ ३ ॥
वशिष्ठो वामदेवश्च जावालिरथ काश्यपः ।
मार्कण्डेयश्च दीर्घायुर्ऋषिः कात्यायनस्तदा ॥ ४ ॥
एते द्विजाः प्रयान्त्वग्रे स्यन्दनं योजयस्व मे ।
यथा कालात्ययो न स्याद्दूता हि त्वरयन्ति मां ॥ ५ ॥

वचनाच्च नरेन्द्रस्य सेना सा चतुरङ्गिणी ।
राजानमृषिभिः सार्धं व्रजन्तं पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ ६ ॥
गत्वा चतुरहं मार्गे विदेहान् अभ्युपेयिवान् ।
राजा च जनकः श्रीमान् श्रुत्वा पूजामकल्पयत् ॥ ७ ॥
ततो राजा समासाद्य वृद्धं दशरथं नृपं ।
उवाच वचनं श्रेष्ठो नरश्रेष्ठं मुदान्वितं ॥ ८ ॥
स्वागतं ते नरश्रेष्ठ दिष्ट्या प्राप्तोऽसि राघव ।
पुत्रयोरुभयोः प्रीतिमाप्स्यसे वीर्यनिर्जितां ॥ ९ ॥
दिष्ट्या प्राप्तो महातेजा वशिष्ठो भगवान् ऋषिः ।
सह सर्वैर्द्विजश्रेष्ठैर्देवैरिव शतक्रतुः ॥ १० ॥
दिष्ट्या मे निर्जिता विघ्ना दिष्ट्या मे पूजितं कुलं ।
राघवैः सह संबन्धाद्वीर्यश्रेष्ठैर्महाबलैः ॥ ११ ॥
श्वः प्रभाते नरेन्द्र त्वं निर्वर्तयितुमर्हसि ।
यज्ञस्यान्ते नरश्रेष्ठ विवाहमृषिसंमतं ॥ १२ ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ऋषिमध्ये नराधिपः ।
वाक्यं वाक्यविदां श्रेष्ठः प्रत्युवाच महीपतिं ॥ १३ ॥
प्रतिग्रहो दातृवशः श्रुतमेतन्मया पुरा ।
यथा वक्ष्यसि धर्मज्ञ तत् करिष्यामहे वयं ॥ १४ ॥
तद्धर्मिष्ठं यशस्यं च वचनं सत्यवादिनः ।
श्रुत्वा विदेहाधिपतिः परं विस्मयमागतः ॥ १५ ॥

ततः सर्वे मुनिगणाः परस्परसमागमे ।
हर्षेण महता युक्तास्तां रात्रिमवसन् सुखं ॥ १६ ॥
अथ रामो महातेजा लक्ष्मणेन समं ययौ ।
कौशिकं च पुरस्कृत्य पितुः पादावुपास्पृशत् ॥ १७ ॥
राजा च राघवौ पुत्रौ निशाम्य परिहर्षितः ।
उवास परमप्रीतो जनकेनाभिपूजितः ॥ १८ ॥
जनकोऽपि महातेजाः क्रिया धर्मेण तत्त्ववित् ।
यज्ञस्य च सुताभ्यां च कृत्वा रात्रिमुवास ह ॥ १९ ॥

इति बालकाण्डे जनकदशरथसंवादो नाम एकोनसप्तति
तमः सर्गः ॥ ६९ ॥

CAPUT LXX.

PUELLARUM PETITIO.

ततः प्रभाते जनकः कृतकर्मा महर्षिभिः ।
उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः शतानन्दं पुरोहितं ॥ १ ॥
भ्राता मम महातेजा यवीयान् अतिधार्मिकः ।
कुशध्वज इति ख्यातः पुरीमध्यावसच्छुभां ॥ २ ॥
वार्याफलकपर्यन्तां पिबन्निक्षुमतीं नदीं ।
सांकाश्यां पुण्यसंकाशां विमानमिव पुष्पकं ॥ ३ ॥
तमहं द्रष्टुमिच्छामि यज्ञगोप्ता स मे मतः ।
प्रीतिं सोऽपि महातेजा इमां भोक्ता मया सह ॥ ४ ॥
एवमुक्ते तु वचने शतानन्दस्य संनिधौ ।
आगताः केचिद्व्यग्रा जनकस्तान् समादिशत् ॥ ५ ॥
शासनात् तु नरेन्द्रस्य प्रययुः शीघ्रवाजिनः ।
समानेतुं नरव्याघ्रं विष्णुमिन्द्राज्ञया यथा ॥ ६ ॥
सांकाश्यां ते समागम्य ददृशुश्च कुशध्वजं ।
न्यवेदयन् यथावृत्तं जनकस्य च चिन्तितं ॥ ७ ॥
तद्वृत्तं नृपतिः श्रुत्वा दूतश्रेष्ठैर्महाजवैः ।
आज्ञया हि नरेन्द्रस्य आजगाम कुशध्वजः ॥ ८ ॥

सोऽभिवाद्य शतानन्दं जनकं चातिधार्मिकं ।
राजार्हं परमं दिव्यमासनमध्यरोहत ॥ ९ ॥
उपविष्टावुभौ तौ तु भ्रातरावतितेजसौ ।
प्रेषयामासतुर्वीरौ मन्त्रिश्रेष्ठं सुदामनं ॥ १० ॥
गच्छ मन्त्रिपते शीघ्रमिक्ष्वाकुममितप्रभं ।
आत्मजैः सह दुर्धर्षमानयस्व समन्त्रिणं ॥ ११ ॥
औपकार्यं स गत्वा तु रघूणां कुलवर्धनं ।
ददर्श शिरसा चैनमभिवाद्येदमब्रवीत् ॥ १२ ॥
अयोध्याधिपते वीर वैदेहो मिथिलाधिपः ।
स त्वां द्रष्टुं व्यवसितः सोपाध्यायपुरोहितं ॥ १३ ॥
मन्त्रिश्रेष्ठवचः श्रुत्वा राजा सर्षिगणस्तदा ।
सबन्धुरागमत् तत्र जनको यत्र वर्तते ॥ १४ ॥
राजा च मन्त्रिसहितः सोपाध्यायः सबान्धवः ।
वाक्यं वाक्यविदां श्रेष्ठो वैदेहमिदमब्रवीत् ॥ १५ ॥
विदितं ते महाराज इक्ष्वाकुकुलदैवतं ।
वक्ता सर्वेषु कृत्येषु वशिष्ठो भगवान् ऋषिः ॥ १६ ॥
विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः सह सर्वैर्महर्षिभिः ।
एष वक्ष्यति धर्मात्मा यथाधर्मं यथाक्रमं ॥ १७ ॥
तूष्णीं भूते दशरथे वशिष्ठो भगवान् ऋषिः ।
उवाच वाक्यं वाक्यज्ञो वैदेहं सपुरोधसं ॥ १८ ॥

अव्यक्तप्रभवो ब्रह्मा शाश्वतो नित्य अव्ययः ।
तस्मान्मरीचिः संजज्ञे मरीचेः कश्यपः सुतः ॥ १९ ॥
विवस्वान् कश्यपाज्जज्ञे मनुर्वैवस्वतः स्मृतः ।
मनुः प्रजापतिः पूर्वमिक्ष्वाकुश्च मनोः सुतः ॥ २० ॥
तमिक्ष्वाकुमयोध्यायां राजानं विद्धि पूर्वकं ।
इक्ष्वाकोस्तु सुतः श्रीमान् कुक्षिरित्येव विश्रुतः ॥ २१ ॥
कुक्षेरथात्मजः श्रीमान् विकुक्षिरुदपद्यत ।
विकुक्षेस्तु महातेजा बाणः पुत्रो व्यजायत ॥ २२ ॥
बाणस्य तु महातेजा अनरण्यः प्रतापवान् ।
अनरण्यात् पृथुर्जज्ञे त्रिशंकुस्तु पृथोरपि ॥ २३ ॥
त्रिशङ्कोरभवत् पुत्रो धुन्धुमारो महायशाः ।
धुन्धुमारान्महातेजा युवनाश्वो महारथः ॥ २४ ॥
युवनाश्वसुतश्चैव मान्धाता पृथिवीपतिः ।
मान्धातुस्तु सुतः श्रीमान् सुसंधिरुदपद्यत ॥ २५ ॥
सुसंधेरपि पुत्रौ द्वौ ध्रुवसंधिः प्रसेनजित् ।
यशस्वी ध्रुवसंधेस्तु भरतो नाम नामतः ॥ २६ ॥
भरतात् तु महातेजा असितो समजायत ।
* यस्यैते प्रतिराजान उदपद्यन्त शत्रवः ॥ २७ ॥
* हैहयास्तालजङ्घाश्च शूराश्च शशिविन्दवः ।
* तांश्च स प्रतियुध्यन् वै युद्धे राजा प्रवासितः ॥ २८ ॥

* हिमवन्तमुपागम्य भार्याभ्यां सहितस्तदा ।
* असितो ऽल्पबलो राजा कालधर्ममुपेयिवान् ॥ २९ ॥
* द्वे चास्य भार्ये गर्भिण्यौ बभूवतुरिति श्रुतं ।
* एका गर्भविनाशार्थं सपत्न्यै सा गरं ददौ ॥ ३० ॥
* ततः शैलवरे रम्ये बभूवाभिरतो मुनिः ।
* भार्गवश्च्यवनो नाम हिमवन्तमुपाश्रितः ॥ ३१ ॥
* तत्र चैका महाभागा भार्गवं देववर्चसं ।
* ववन्दे पद्मपत्राक्षी काङ्क्षती सुतमुत्तमं ॥ ३२ ॥
* तमृषिं साभ्युपागम्य कालिन्दी चाभ्यवादयत् ।
* स तामभ्यवदद्विप्रः पुत्रेप्सुं पुत्रजन्मनि ॥ ३३ ॥
* तव कुक्षौ महाभागे अचिरात् संजनिष्यति ।
* गरेण सहितः श्रीमान् मा शुचः कमलेक्षणे ॥ ३४ ॥
* च्यवनं तु नमस्कृत्य राजपुत्री पतिव्रता ।
* पतिना रहिता तस्मात् पुत्रं देवी व्यजायत ॥ ३५ ॥
* सपत्न्या तु गरस्तस्यै दत्तो गर्भजिघांसया ।
* सह तेन गरेणैव जातः स सगरो ऽभवत् ॥ ३६ ॥
सगरस्यासमञ्जस्तु असमञ्जादथांशुमान् ।
दिलीपो ऽंशुमतः पुत्रो दिलीपस्य भगीरथः ॥ ३७ ॥
भगीरथात् ककुत्स्थश्च ककुत्स्थाच्च रघुस्तदा ।
रघोस्तु पुत्रस्तेजस्वी प्रवृद्धः पुरुषादकः ॥ ३८ ॥

कल्माषपादो ऽप्यभवत् तस्माज्जातस्तु शङ्खणः ।
सुदर्शनः शङ्खणस्य अग्निवर्णः सुदर्शनात् ॥ ३९ ॥
शीघ्रगस्त्वग्निवर्णस्य शीघ्रगस्य मरुः सुतः ।
मरोः प्रशुश्रुकस्त्वासीदम्बरीषः प्रशुश्रुकात् ॥ ४० ॥
अम्बरीषस्य पुत्रो ऽभून्नहुषः पृथिवीपतिः ।
नहुषस्य ययातिस्तु नाभागस्तु ययातिजः ॥ ४१ ॥
नाभागस्य बभूवाज अजाद्दशरथो ऽभवत् ।
अस्माद्दशरथाज्जातौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ ४२ ॥
आदिवंशविशुद्धानां राज्ञां परमधर्मिणां ।
इक्ष्वाकुकुलजातानां वीराणां सत्यवादिनां ॥ ४३ ॥
रामलक्ष्मणयोरर्थे त्वत्सुते वरये नृप ।
सदृशाभ्यां नरश्रेष्ठ सदृशे दातुमर्हसि ॥ ४४ ॥

इति बालकाण्डे कन्यावरणं नाम सप्ततितमः सर्गः
॥ ७० ॥

CAPUT LXXI.

Janaci prosapiae declaratio.

एवं ब्रुवाणं जनकः प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
श्रोतुमर्हसि भद्रं ते कुलं नः परिकीर्तितं ॥ १ ॥
प्रदाने हि मुनिश्रेष्ठ कुलं निरवशेषतः ।
वक्तव्यं कुलजातेन तन्निबोध महामुने ॥ २ ॥
राजाभूत् त्रिषु लोकेषु विश्रुतः स्वेन कर्मणा ।
निमिः परमधर्मात्मा सर्वसत्यवतां वरः ॥ ३ ॥
तस्य पुत्रो मिथिर्नाम जनको मिथिपुत्रकः ।
प्रथमो जनको राजा जनकादप्युदावसुः ॥ ४ ॥
उदावसोस्तु धर्मात्मा जातो वै नन्दिवर्धनः ।
नन्दिवर्धसुतः शूरः सुकेतुर्नाम नामतः ॥ ५ ॥
सुकेतोरपि धर्मात्मा देवरातो महाबलः ।
देवरातस्य राजर्षेर्बृहद्रथ इति स्मृतः ॥ ६ ॥
बृहद्रथस्य शूरोऽभून्महावीरः प्रतापवान् ।
महावीरस्य धृतिमान् सुधृतिः सत्यविक्रमः ॥ ७ ॥
सुधृतेरपि धर्मात्मा धृष्टकेतुरभूत् सुतः ।
धृष्टकेतोश्च राजर्षेर्हर्यश्व इति विश्रुतः ॥ ८ ॥

हर्यश्वस्य मरुः पुत्रो मरोः पुत्रः प्रतीन्धकः ।
प्रतीन्धकस्य धर्मात्मा राजा कीर्तिरथः सुतः ॥ ९ ॥
पुत्रः कीर्तिरथस्यापि देवमीढ इति स्मृतः ।
देवमीढस्य विबुधो विबुधस्य महान्ध्रकः ॥ १० ॥
महान्ध्रकसुतो राजा कीर्तिरातो महाबलः ।
कीर्तिरातस्य राजर्षेर्महारोमा व्यजायत ॥ ११ ॥
महारोम्णास्तु धर्मात्मा स्वर्णरोमेति विश्रुतः ।
स्वर्णरोम्णास्तु राजर्षेर्ह्रस्वरोमा व्यजायत ॥ १२ ॥
तस्य पुत्रद्वयं जज्ञे धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
ज्येष्ठोऽहमनुजो भ्राता मम वीरः कुशध्वजः ॥ १३ ॥
मां तु ज्येष्ठं पिता राज्ये सोऽभिषिच्य नराधिपः ।
कुशध्वजं समावेश्य भारं मयि वनं गतः ॥ १४ ॥
वृद्धे पितरि स्वर्याते धर्मेण धुरमावहं ।
भ्रातरं देवसंकाशं स्नेहात् पश्यन् कुशध्वजं ॥ १५ ॥
कस्यचित् त्वथ कालस्य सांकाश्यादागतः पुरात् ।
सुधन्वा वीर्यवान् राजा मिथिलामवरोधकः ॥ १६ ॥
स च मे प्रेषयामास शैवं धनुरनुत्तमं ।
सीता च कन्या पद्माक्षी मह्यं वै दीयतामिति ॥ १७ ॥
तस्याऽप्रदानाद्ब्रह्मर्षे युद्धमासीन्मया सह ।
स हतोऽभिमुखो राजा सुधन्वा तु मया रणे ॥ १८ ॥

निहत्य तं मुनिश्रेष्ठ सुधन्वानं नराधिपं ।
सांकाश्ये भ्रातरं शूरमभ्यसिञ्चं कुशध्वजं ॥ १९ ॥
कनीयान् एष मे भ्राता अहं ज्येष्ठो महामुने ।
ददामि परमप्रीतो बधौ ते मुनिपुंगव ॥ २० ॥
सीतां रामाय भद्रं ते ऊर्मिलां लक्ष्मणाय वै ।
वीर्यशुल्कां मम सुतां सीतां सुरसुतोपमां ॥ २१ ॥
द्वितीयामूर्मिलां चैव त्रिर्वदामि न संशयः ।
ददामि परमप्रीतो बधौ ते मुनिपुंगव ॥ २२ ॥
रामलक्ष्मणयो राजन् गोदानं कारयस्व ह ।
पितृकार्यं च भद्रं ते ततो वैवाहिकं कुरु ॥ २३ ॥
मघा ह्यद्य महाबाहो तृतीये दिवसे प्रभो ।
फाल्गुण्यामुत्तरे राजन् तस्मिन् वैवाहिकं कुरु ॥ २४ ॥

इति बालकाण्डे जनककुलप्रख्यानं नाम एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥

CAPUT LXXII.

VACCARUM DONATIO.

उक्तवाक्ये तु जनके विश्वामित्रो महामुनिः ।
उवाच वचनं धीमान् वशिष्ठसहितस्तदा ॥ १ ॥
अचिन्त्यान्यप्रमेयानि कुलानि रघुनन्दन ।
इक्ष्वाकूणां विदेहानां नैषां तुल्योऽस्ति कश्चन ॥ २ ॥
सदृशो धर्मसंबन्धः सदृशो रूपसंपदा ।
सिताया ऊर्मिलायाश्च रामलक्ष्मणयोस्तथा ॥ ३ ॥
वक्तव्यं च नरश्रेष्ठ श्रूयतां वचनं मम ।
भ्राता यवीयान् धर्मज्ञ एष राजा कुशध्वजः ॥ ४ ॥
अस्य धर्मात्मनो राजन् रूपेणाप्रतिमं भुवि ।
सुताद्वयं नरश्रेष्ठ पत्न्यर्थं वरयामहे ॥ ५ ॥
भरतस्य कुमारस्य शत्रुघ्नस्य च धीमतः ।
वरये ते सुते राजंस्तयोरर्थे महात्मनोः ॥ ६ ॥
पुत्रा दशरथस्येमे रूपयौवनशालिनः ।
लोकपालसमाः सर्वे देवतुल्यपराक्रमाः ॥ ७ ॥
उभयोरपि राजेन्द्र संबन्धेनानुबध्यतां ।
इक्ष्वाकुकुलमव्यग्रं भवतः पुण्यकर्मणः ॥ ८ ॥

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा वशिष्ठस्य मते तदा ।
जनकः प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाच मुनिपुंगवौ ॥ ९ ॥
कुलं धन्यमिदं मन्ये येषां नो मुनिपुंगवौ ।
सदृशं कुलसंबन्धं यदाज्ञापयथः स्वयं ॥ १० ॥
एवं भवतु भद्रं वः कुशध्वजसुते इमे ।
पत्न्यौ भजेतां सहितौ शत्रुघ्नभरतावुभौ ॥ ११ ॥
एकाह्ना राजपुत्रीणां चतसृणां महामुने ।
पाणिं गृह्णन्तु चत्वारो राजपुत्रा महाबलाः ॥ १२ ॥
उत्तरे दिवसे ब्रह्मन् फाल्गुणीभ्यां मनीषिणः ।
वैवाहिकं प्रशंसन्ति भगो यत्र प्रजापतिः ॥ १३ ॥
एवमुक्त्वा वचः सौम्यं प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।
उभौ मुनिवरौ राजा जनको वाक्यमब्रवीत् ॥ १४ ॥
परो धर्मः कृतो मह्यं शिष्योऽस्मि भवतोः सदा ।
इमान्यासनमुख्यानि आस्येतां मुनिपुंगवौ ॥ १५ ॥
यथा दशरथस्येयं तथायोध्या पुरी मम ।
प्रभुत्वे नास्ति संदेहो यथार्हं कर्तुमर्हथ ॥ १६ ॥
तथा ब्रुवति वैदेहे जनके रघुनन्दनः ।
राजा दशरथो हृष्टः प्रत्युवाच महीपतिं ॥ १७ ॥
युवामसंख्येयगुणौ भ्रातरौ मिथिलेश्वरौ ।
ऋषयो राजसंघाश्च भवद्भ्यामभिपूजिताः ॥ १८ ॥

स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते गमिष्यामि स्वमालयं ।
श्राद्धकर्माणि विधिवद्विधास्य इति चाब्रवीत् ॥ १९ ॥
तमापृष्ट्वा नरपतिं राजा दशरथस्तदा ।
मुनीन्द्रौ तौ पुरस्कृत्य जगामाशु महायशाः ॥ २० ॥
स गत्वा निलयं राजा श्राद्धं कृत्वा विधानतः ।
प्रभाते काल्यमुत्थाय चक्रे गोदानमुत्तमं ॥ २१ ॥
गवां शतसहस्रं हि ब्राह्मणेभ्यो नराधिपः ।
एकैकशो ददौ राजा पुत्रान् उद्दिश्य धर्मतः ॥ २२ ॥
सुवर्णशृङ्गसंपन्नाःसवत्साः कांस्यदोहनाः ।
गवां शतसहस्राणि चत्वारि पुरुषर्षभः ॥ २३ ॥
स सुतैः कृतगोदानैर्वृतस्तु नृपतिस्तदा ।
लोकपालैरिवाभाति वृतः सौम्यः प्रजापतिः ॥ २४ ॥

इति बालकाण्डे गोदानं नाम द्विसप्ततितमः सर्गः
॥ ७२ ॥

CAPUT LXXIII.

DASARATHAE FILIORUM NUPTIAE.

यस्मिंस्तु दिवसे राजा चक्रे गोदानमुत्तमं ।
तस्मिंस्तु दिवसे वीरो युधाजित् समुपेयिवान् ॥ १ ॥
पुत्रः केकयराजस्य साक्षाद्भरतमातुलः ।
दृष्ट्वा पृष्ट्वा च कुशलं राजानमिदमब्रवीत् ॥ २ ॥
केकयाधिपती राजन् स्नेहात् कुशलमब्रवीत् ।
येषां कुशलकामोऽसि तेषां संप्रत्यनामयं ॥ ३ ॥
स्वस्रीयं मम राजेन्द्र द्रष्टुकामो महीपतिः ।
तदर्थमुपयातोऽहमयोध्यां रघुनन्दन ॥ ४ ॥
श्रुत्वा त्वहमयोध्यायामिहस्थं त्वां सबान्धवं ।
त्वरयाभ्युपयातोऽहं द्रष्टुकामः स्वसुः सुतं ॥ ५ ॥
अथ राजा दशरथः प्रियातिथिमुपस्थितं ।
दृष्ट्वा परमसत्कारैः पूजनार्हमपूजयत् ॥ ६ ॥
ततस्तामुषितो रात्रिं सह पुत्रैर्महीपतिः ।
पुरस्कृत्य वशिष्ठादीन् मुनीन् यज्ञमुपागयौ ॥ ७ ॥
युक्ते मुहूर्ते विजये सर्वाभरणभूषितैः ।
भ्रातृभिः सहितो रामः कृतकौतुकमङ्गलः ॥ ८ ॥
पितुः समीपमाश्रित्य तस्थौ भ्रातृभिरावृतः ।
वशिष्ठो भगवान् एत्य वैदेहमिदमब्रवीत् ॥ ९ ॥

राज्ञा दशरथो राजन् कृतकौतुकमङ्गलैः ।
पुत्रैर्नरवरश्रेष्ठ दातारमभिकाङ्क्षते ॥ १० ॥
दातृप्रतिग्रहीतृभ्यां सर्वार्थाः प्रभवन्ति हि ।
स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व कृत्वा वैवाह्यमुत्तमं ॥ ११ ॥
इत्युक्तः परमोदारो वशिष्ठेन महात्मना ।
प्रत्युवाच महातेजा वाक्यं परमधर्मवित् ॥ १२ ॥
कः स्थितः प्रतिहारो मे कस्याज्ञां संप्रतीक्षते ।
स्वगृहे को विचारोऽस्ति यथा राज्यमिदं तव ॥ १३ ॥
यज्ञभूमिमिमां प्राप्ताः कृतकौतुकमङ्गलाः ।
मम कन्याश्चतस्रो हि दीप्ता वह्नेरिवार्चिषः ॥ १४ ॥
सद्योऽहं त्वत्प्रतीक्षोऽस्मि वेद्यामस्यां प्रतिष्ठितः ।
अविघ्नं क्रियतां सर्वं किमर्थं हि विलम्ब्यते ॥ १५ ॥
तद्वाक्यं जनकेनोक्तं श्रुत्वा दशरथस्तदा ।
प्रवेशयामास सुतान् सर्वान् ऋषिगणान् अपि ॥ १६ ॥
ततो राजा विदेहानां वशिष्ठमिदमब्रवीत् ।
कारयस्व ऋषे सर्वां क्रियां वैवाहिकीं प्रभो ॥ १७ ॥
तथेत्युक्त्वा तु जनकं वशिष्ठो भगवान् ऋषिः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य शतानन्दं च धार्मिकं ॥ १८ ॥
प्रपामध्ये तु विधिवद्वेदिं कृत्वा महातपाः ।
अलंचकार तां वेदिं गन्धपुष्पैः समन्ततः ॥ १९ ॥

सुवर्णपालिकाभिश्च छिद्रकुम्भैश्च सांकुरैः ।
अंकुराढ्यैः शरावैश्च धूपपात्रैः सधूपकैः ॥ २० ॥
शङ्खपात्रैः स्रुवैः स्रुग्भिः पात्रैरर्घ्यादिपूजितैः ।
लाजपूर्णैस्तथा पात्रैरक्षतैरपि संस्कृतैः ॥ २१ ॥
दर्भैः समैः समास्तीर्य विधिवन्मन्त्रपूर्वकं ।
जुहावाग्नौ महातेजा वशिष्ठो मुनिसत्तमः ॥ २२ ॥
ततः सीतां समानीय सर्वाभरणभूषितां ।
समक्षमग्नेः संस्थाप्य राघवाभिमुखे तदा ॥ २३ ॥
अब्रवीज्जनको राजा कौशल्यानन्दवर्धनं ।
इयं सीता मम सुता सहधर्मचरी तव ॥ २४ ॥
प्रतीच्छ चैनां भद्रं ते पाणिं गृह्णीष्व पाणिना ।
पतिव्रता महाभागा छायेवानुगता सदा ॥ २५ ॥
इत्युक्त्वा प्राक्षिपद्राजा मन्त्रपूतं जलं तदा ।
साधु साध्विति देवानामृषीणां वदतां तदा ॥ २६ ॥
एवं दत्वा सुतां सीतां मन्त्रोदकपुरस्कृतां ।
अब्रवीज्जनको राजा हर्षेणाभिपरिप्लुतः ॥ २७ ॥
लक्ष्मणागच्छ भद्रं ते ऊर्मिलामुद्यतां मया ।
प्रतीच्छ पाणिं गृह्णीष्व मा भूत् कालस्य पर्ययः ॥ २८ ॥
तमेवमुक्त्वा जनको भरतं चाभ्यभाषत ।
गृहाण पाणिं माण्डव्याः पाणिना रघुनन्दन ॥ २९ ॥

शत्रुघ्नं चापि धर्मात्मा अब्रवीन्मिथिलेश्वरः ।
श्रुतकीर्तेर्महाबाहो पाणिं गृह्णीष्व पाणिना ॥ ३० ॥
सर्वे भवन्तः सौम्याश्च सर्वे सुचरितव्रताः ।
पत्नीभिः सन्तु काकुत्स्था मा भूत् कालस्य पर्ययः ॥ ३१ ॥
जनकस्य वचः श्रुत्वा पाणीन् पाणिभिरस्पृशन् ।
चत्वारस्ते चतसृणां वशिष्ठस्य मते स्थिताः ॥ ३२ ॥
अग्निं प्रदक्षिणं चक्रुर्वेदिं राजानमेव च ।
ऋषींश्चापि महात्मानः सहभार्या रघूद्वहाः ॥ ३३ ॥
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीदन्तरीक्षात् सुभास्वरा ।
दिव्यदुन्दुभिनिर्घोषैर्गीतिवादित्रनिस्वनैः ॥ ३४ ॥
ननृतुश्चाप्सरःसंघा गन्धर्वाश्च जगुः कलं ।
विवाहे रघुमुख्यानां तदद्भुतमदृश्यत ॥ ३५ ॥
ईदृशे वर्तमाने तु तूर्योद्घुष्टनिनादिते ।
त्रिरग्निं ते परिक्रम्य ऊहुर्भार्या महौजसः ॥ ३६ ॥
अथोपकार्यां जग्मुस्ते सभार्या रघुनंदनाः ।
राजाप्यनुययौ पश्यन् सर्षिसंघः सबान्धवः ॥ ३७ ॥

इति बालकाण्डे दशरथपुत्रविवाहो नाम त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥ ७३ ॥

CAPUT LXXIV.

CONGRESSUS CUM JAMADAGNEIO.

अथ रात्र्यां व्यतीतायां विश्वामित्रो महामुनिः ।
आपृच्छ्य तौ नरव्याघ्रौ जगामोत्तरपर्वतं ॥ १ ॥
विश्वामित्रे गते तस्मिन् वैदेहं मिथिलाधिपं ।
आपृच्छ्य प्रययौ चापि राजा दशरथः पुरीं ॥ २ ॥
अथ राजा विदेहानां ददौ कन्याधनं बहु ।
कम्बलादीनि वस्त्राणि क्षौमपट्टाम्बराणि च ॥ ३ ॥
हस्त्यश्वरथपादातं दिव्यरूपं स्वलंकृतं ।
ददौ कन्यापिता तासां दासीदासमनुत्तमं ॥ ४ ॥
हिरण्यस्य सुवर्णस्य मुक्तानां विद्रुमस्य च ।
ददौ राजा सुसंहृष्टः कन्याधनमभीप्सितं ॥ ५ ॥
दत्वा बहुविधं राजा समनुज्ञाप्य पार्थिवं ।
प्रविवेश स्वनिलयं मिथिलां मिथिलेश्वरः ॥ ६ ॥
राजाप्ययोध्याधिपतिः सह पुत्रैर्महात्मभिः ।
ऋषीन् सर्वान् पुरस्कृत्य जगाम सबलानुगः ॥ ७ ॥
गच्छन्तं तं नरव्याघ्रं सर्षिसंघं सराघवं ।
घोराः स्म पक्षिणो वाचो व्याहरन्ति समन्ततः ॥ ८ ॥

भौमाश्चैव मृगाः सर्वे गच्छन्ति स्म प्रदक्षिणं ।
तान् दृष्ट्वा राजशार्दूलो वशिष्ठं पर्यपृच्छत ॥ ९ ॥
असौम्याः पक्षिणो घोरा मृगाश्चापि प्रदक्षिणाः ।
किमिदं हृदयोत्कम्पि मनो मम विषीदति ॥ १० ॥
राज्ञो दशरथस्यैतच्छ्रुत्वा वाक्यं महान् ऋषिः ।
उवाच मधुरां वाणीं श्रूयतामस्य यत् फलं ॥ ११ ॥
उपस्थितं भयं घोरं दिव्यपक्षिमुखाच्च्युतं ।
मृगाः प्रशमयन्त्येते संतापस्त्यज्यतामयं ॥ १२ ॥
तेषां संवदतां तत्र वायुःप्रादुर्बभूव ह ।
कम्पयन् मेदिनीं सर्वां पातयंश्च महाद्रुमान् ॥ १३ ॥
तमसा संवृतः सूर्यः सर्वे नावेदिषुर्दिशः ।
भस्मना चावृतं सर्वं संमूढमिव तद्बलं ॥ १४ ॥
वशिष्ठ ऋषयश्चान्ये राजा च ससुतस्तदा ।
ससंज्ञा इव तत्रासन् सर्वमन्यद्विचेतनं ॥ १५ ॥
तस्मिंस्तमसि घोरे तु भस्मछन्नेव सा चमूः ।
ददर्श भीमसंकाशं जटामण्डलधारिणं ॥ १६ ॥
भार्गवं जामदग्न्येयं राजराजविमर्दनं ।
कैलासमिव दुर्धर्षं कालाग्निमिव दुःसहं ॥ १७ ॥
स्कन्धे चासज्य परशुं धनुर्विद्युद्गणोपमं ।
प्रगृह्य शस्त्रमुग्रं च त्रिपुरघ्नं यथा शिवं ॥ १८ ॥

तं दृष्ट्वा भीमसंकाशं ज्वलन्तमिव पावकं ।
वशिष्ठप्रमुखा विप्रा जपहोमपरायणाः ॥ १९ ॥
संगता मुनयः सर्वे संजजल्पुरथो मिथः ।
कच्चित् पितृबधामर्षी क्षत्रं नोत्सादयिष्यति ॥ २० ॥
पूर्वं क्षत्रबधं कृत्वा गतमन्युर्गतज्वरः ।
क्षत्रस्योत्सादनं भूयो न खिल्वस्य चिकीर्षितं ॥ २१ ॥
एवमुक्त्वार्घ्यमादाय भार्गवं भीमदर्शनं ।
ऋषयो राम रामेति मधुरां वाचमब्रुवन् ॥ २२ ॥
प्रतिगृह्य तु तां पूजामप्रत्युक्त्वा च तान् ऋषीन् ।
रामं दाशरथिं रामो जामदग्न्योऽभ्यभाषत ॥ २३ ॥

इति बालकाण्डे जामदग्न्यसमागमो नाम चतुःसप्ततितमः सर्गः ॥ ७४ ॥

CAPUT LXXV.

JAMADAGNEII SERMO.

राम दाशरथे वीर वीर्यं ते श्रूयतेऽद्भुतं ।
धनुषो भेदनं चैव निखिलेन मया श्रुतं ॥ १ ॥
तदद्भुतमचिन्त्यं च भेदनं धनुषस्त्वया ।
तच्छ्रुत्वाहमनुप्राप्तो धनुर्गृह्यापरं शुभं ॥ २ ॥
तदिदं घोरसंकाशं जामदग्न्यं महद्धनुः ।
पूरयस्व शरेणैव स्वबलं दर्शयस्व च ॥ ३ ॥
तदहं ते बलं दृष्ट्वा धनुषोऽप्यस्य पूरणे ।
द्वन्द्वयुद्धं प्रदास्यामि वीर श्लाघ्यमिदं तव ॥ ४ ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजा दशरथस्तदा ।
विषण्णवदनो दीनः प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ५ ॥
क्षत्ररोषात् प्रशान्तस्त्वं ब्राह्मणश्च महातपाः ।
बालानां मम पुत्राणामभयं दातुमर्हसि ॥ ६ ॥
भार्गवाणां कुले जातः स्वाध्यायव्रतशालिनां ।
सहस्राक्षे प्रतिज्ञाय शस्त्रं प्रक्षिप्तवान् असि ॥ ७ ॥
स त्वं धर्मपरो भूत्वा कश्यपाय वसुंधरां ।
दत्त्वा वनमुपागम्य महेन्द्रकृतकेतनः ॥ ८ ॥

मम सर्वविनाशाय संप्राप्तस्त्वं महामुने ।
न ह्येकस्मिन् हते रामे सर्वे जीवामहे वयं ॥ ९ ॥
ब्रुवत्येवं दशरथे जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
अनादृत्य तु तद्वाक्यं राममेवाभ्यभाषत ॥ १० ॥
इमे द्वे धनुषी राम दिव्ये लोकाभिपूजिते ।
दृढे बलवती मुख्ये सुकृते विश्वकर्मणा ॥ ११ ॥
अनुसृष्टं सुरैरेकं त्र्यम्बकाय युयुत्सवे ।
त्रिपुरघ्नं नरश्रेष्ठ भग्नं काकुत्स्थ यत् त्वया ॥ १२ ॥
इदं द्वितीयं दुर्धर्षं विष्णोर्दत्तं सुरोत्तमैः ।
तदिदं वैष्णवं राम धनुः परपुरंजयं ॥ १३ ॥
तदा तु देवताः सर्वाः पृच्छन्ति स्म पितामहं ।
शितिकण्ठस्य विष्णोश्च बलाबलनिरीक्षया ॥ १४ ॥
अभिप्रायं तु विज्ञाय देवतानां पितामहः ।
विरोधं जनयामास तयोः सत्यवतां वरः ॥ १५ ॥
विरोधे तु महद्युद्धमभवद्रोमहर्षणं ।
शितिकण्ठस्य विष्णोश्च परस्परजयैषिणोः ॥ १६ ॥
तदा तु जृम्भितं शैवं धनुर्भीमपराक्रमं ।
हुंकारेण महादेवः स्तम्भितोऽथ त्रिलोचनः ॥ १७ ॥
देवैस्तदा समागम्य सर्षिसंघैः सचारणैः ।
याचितौ प्रशमं तत्र जग्मतुस्तौ सुरोत्तमौ ॥ १८ ॥

जृम्भितं तद्धनुर्दृष्ट्वा शैवं विष्णुपराक्रमैः ।
अधिकं मेनिरे विष्णुं देवाः सर्षिगणास्तथा ॥ १९ ॥
धनू रुद्रस्तु संक्रुद्धो विदेहेषु महायशाः ।
देवरातस्य राजर्षेर्ददौ हस्ते ससायकं ॥ २० ॥
इदं च वैष्णवं राम धनुः परपुरंजयं ।
ऋचीके भार्गवे प्रादाद्विष्णुः स न्यासमुत्तमं ॥ २१ ॥
ऋचीकस्तु महातेजाः पुत्रस्याप्रतिकर्मणः ।
पितुर्मम ददौ दिव्यं जमदग्नेर्महात्मनः ॥ २२ ॥
न्यस्तशस्त्रे पितरि मे तपोबलसमन्विते ।
अर्जुनो विदधे मृत्युं प्राकृतीं बुद्धिमास्थितः ॥ २३ ॥
बधमप्रतिरूपं तु पितुः श्रुत्वा सुदारुणं ।
क्षत्रमुत्सादयं रोषाज्जातं जातमनेकशः ॥ २४ ॥
पृथिवीं चाखिलां प्राप्य कश्यपाय महात्मने ।
यज्ञस्यान्ते तदा राम दक्षिणां पुण्यकर्मणे ॥ २५ ॥
दत्वा महेन्द्रनिलयस्तपोबलसमन्वितः ।
स्थितोऽस्मि तस्मिंस्तप्यन् वै सुसुखं सुरसेविते ॥ २६ ॥
श्रुत्वा तु धनुषो भेदं विस्मितानां नभस्तले ।
भाषतां देवसंघानां ततोऽहं द्रुतमागतः ॥ २७ ॥
तदिदं वैष्णवं राम पितृपैतामहं महत् ।
क्षत्रधर्मं पुरस्कृत्य गृह्णीष्व धनुरुत्तमं ॥ २८ ॥

योजयस्व धनुःश्रेष्ठे शरं परपुरंजयं ।
यदि शक्नोषि काकुत्स्थ द्वन्द्वं दास्यामि ते तदा ॥ २१ ॥

इति बालकाण्डे जामदग्न्यवाक्यं नाम पञ्चसप्ततितमः सर्गः ॥ ७५ ॥

CAPUT LXXVI.

JAMADAGNEIUS SUPERUM SEDIBUS EXCLUSUS.

श्रुत्वा तु जामदग्न्यस्य वाक्यं दाशरथिस्तदा ।
गौरवयन्त्रितकथः पितू राममथाब्रवीत् ॥ १ ॥
श्रुतवान् अस्मि यत् कर्म कृतवान् असि भार्गव ।
अनुरुध्यामहे ब्रह्मन् पितुरानृण्यमास्थितं ॥ २ ॥
वीर्यहीनमिवाशक्तं क्षत्रधर्मेण भार्गव ।
अवजानासि मे तेजः पश्य मेऽद्य पराक्रमं ॥ ३ ॥
इत्युक्त्वा राघवः क्रुद्धो भार्गवस्य वरायुधं ।
शरं च प्रतिसंगृह्य हस्ताल्लघुपराक्रमः ॥ ४ ॥
आरोप्य स धनू रामः शरं सज्जं चकार ह ।
जामदग्न्यं ततो रामं रामः क्रुद्धोऽब्रवीदिदं ॥ ५ ॥
ब्राह्मणोऽसीति पूज्यो मे विश्वामित्रकृतेन च ।
शक्तोऽपि न ते मुञ्चेयं त्वद्दं प्राणहरं शरं ॥ ६ ॥

इमां वा त्वद्गतिं राम तपोबलसमर्जितां ।
लोकान् अप्रतिमान् वापि हनिष्यामीति मे मतिः ॥ ७ ॥
न ह्ययं वैष्णवो दिव्यः शरः परपुरंजयः ।
मोघः पतति वीर्येण बलदर्पविनाशनः ॥ ८ ॥
वरायुधधरं रामं द्रष्टुं सर्षिगणाः सुराः ।
पितामहं पुरस्कृत्य समेतास्तत्र सर्वशः ॥ ९ ॥
गन्धर्वाप्सरसश्चैव सिद्धचारणकिन्नराः ।
यक्षराक्षसनागाश्च तद्द्रष्टुं महदद्भुतं ॥ १० ॥
जडीकृते तदा लोके रामे वरधनुर्धरे ।
निर्वीर्यो जामदग्न्योऽसौ रामो राममुदैक्षत ॥ ११ ॥
तेजोऽभिहतवीर्यत्वाज्जामदग्न्यो जडीकृतः ।
रामं कमलपत्राक्षं मन्दं मन्दमुवाच ह ॥ १२ ॥
कश्यपाय मया दत्ता यदा पूर्वं वसुंधरा ।
विषये मे न वस्तव्यमिति मां कश्यपोऽब्रवीत् ॥ १३ ॥
सोऽहं गुरुवचः कुर्वन् पृथिव्यां न वसे निशां ।
मिथ्याप्रतिज्ञः काकुत्स्थ मा भूवमिति निश्चितं ॥ १४ ॥
तदिमां मद्गतिं वीर हन्तुं नार्हसि राघव ।
मनोजवं गमिष्यामि महेन्द्रं पर्वतोत्तमं ॥ १५ ॥
लोकास्त्वप्रतिमा राम निर्जितास्तपसा मया ।
जहि तान् शरमोक्षेण मा भूत् कालस्य पर्ययः ॥ १६ ॥

अक्षयं मधुहन्तारं जानामि त्वां महेश्वरं ।
धनुषोऽस्य परामर्शात् स्वस्ति तेऽस्तु परंतप ॥ १७ ॥
एते सुरगणाः सर्वे निरीक्षन्ते समागताः ।
त्वामप्रतिमकर्माणमप्रतिद्वन्द्वमाहवे ॥ १८ ॥
न चेयं मम काकुत्स्थ व्रीडा भवितुमर्हति ।
त्वया त्रैलोक्यनाथेन यदहं विमुखीकृतः ॥ १९ ॥
शरमप्रतिमं राम मोक्तुमर्हसि सुव्रत ।
शरमोक्षे गमिष्यामि महेन्द्रं पर्वतोत्तमं ॥ २० ॥
तथा ब्रुवति रामे तु जामदग्न्ये प्रतापवान् ।
रामो दाशरथिः श्रीमांश्चिक्षेप शरमुत्तमं ॥ २१ ॥
स हतान् दृश्य रामेण स्वाँल्लोकांस्तपसार्जितान् ।
जामदग्न्यो जगामाशु महेन्द्रं पर्वतोत्तमं ॥ २२ ॥
ततो वितिमिराः सर्वा दिशश्चोपदिशस्तथा ।
सुराः सर्षिगणा रामं प्रशशंसुरुदायुधं ॥ २३ ॥
रामं दाशरथिं रामो जामदग्न्यो प्रशस्य ह ।
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा जगामात्मगतिं प्रभुः ॥ २४ ॥

इति बालकाण्डे जामदग्न्यलोकविरोधो नाम
षट्सप्ततितमः सर्गः ॥ ७६ ॥

CAPUT LXXVII.

Bharatae dimissio.

गते रामे प्रशान्तात्मा रामो दाशरथिर्धनुः ।
वरुणायाप्रमेयाय ददौ हस्ते ससायकं ॥ १ ॥
अभिवाद्य ततो रामो वशिष्ठप्रमुखान् ऋषीन् ।
पितरं विह्वलं दृष्ट्वा प्रोवाच रघुनन्दनः ॥ २ ॥
जामदग्न्यो गतो रामः प्रयातु चतुरङ्गिणी ।
अयोध्याभिमुखी सेना त्वया नाथेन पालिता ॥ ३ ॥
रामस्य वचनं श्रुत्वा राजा दशरथः सुतं ।
बाहुभ्यां संपरिष्वज्य मूर्ध्न्युपाघ्राय राघवं ॥ ४ ॥
गतो राम इति श्रुत्वा हृष्टः प्रमुदितो नृपः ।
पुनर्जातं तदा मेने पुत्रमात्मानमेव च ॥ ५ ॥
चोदयित्वा पुनः सेनां जगाम स्वपुरीं प्रति ।
समुच्छ्रितध्वजवतीं तूर्योद्घुष्टनिनादितां ॥ ६ ॥
सिक्तराजपथां रम्यां प्रकीर्णकुसुमोत्करां ।
राजप्रवेशसुमुखैः पौरैर्मङ्गलपाणिभिः ॥ ७ ॥
संपूर्णां प्राविशद्राजा जनौघैः समलंकृतां ।
पौरैः प्रत्युद्गतो दूरं द्विजैश्च पुरवासिभिः ॥ ८ ॥

पुत्रैरनुगतः श्रीमान् श्रीमद्भिश्च महायशाः ।
प्रविवेश गृहं राजा हिमवत्सदृशं प्रियं ॥ ९ ॥
कौशल्या च सुमित्रा च कैकेयी च सुमध्यमा ।
वधूप्रतिग्रहे युक्ता याश्चान्या राजयोषितः ॥ १० ॥
ततः सीतां महाभागामूर्मिलां च यशस्विनीं ।
कुशध्वजसुते चोभे जगृहुर्नृपपत्नयः ॥ ११ ॥
मङ्गलालापनैर्होमैः शोभिताः क्षौमवाससः ।
देवतायतनान्याशु सर्वास्ताः प्रत्यपूजयन् ॥ १२ ॥
अभिवाद्याभिवाद्यांश्च सर्वा राजसुतास्तदा ।
रेमिरे मुदिताः काले भर्तृभिः सहिता रहः ॥ १३ ॥
कुमाराश्च महात्मानो वीर्येणाप्रतिमा भुवि
स्वं स्वं गृहमथासाद्य कुवेरभवनोपमं ॥ १४ ॥
कृतदाराः कृतास्त्राश्च सधनाः ससुहृज्जनाः ।
शुश्रूषमाणाः पितरं वर्तयन्ति नरर्षभाः ॥ १५ ॥
कस्यचित् त्वथ कालस्य राजा दशरथः सुतं ।
भरतं कैकयीपुत्रं समाहूयेदमब्रवीत् ॥ १६ ॥
अयं केकयराजस्य पुत्रो वसति पुत्रक ।
त्वां नेतुमागतो वीरो युधाजिन्मातुलस्तव ॥ १७ ॥
श्रुत्वा दशरथस्यैतद्भरतः कैकयीसुतः ।
गमनायाभिचक्राम शत्रुघ्नसहितस्तदा ॥ १८ ॥

आपृच्छ्य पितरं शूरो रामं चाक्लिष्टकारिणं ।
मातॄश्चापि नरश्रेष्ठः शत्रुघ्नसहितो ययौ ॥ १९ ॥
युधाजित् प्राप्य भरतं सशत्रुघ्नं प्रहर्षितः ।
स्वपुरं प्राविशद्वीरः पिता तस्य तुतोष ह ॥ २० ॥
गते तु भरते रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
पितरं देवसंकाशं पूजयामासतुस्तदा ॥ २१ ॥
पितुराज्ञां पुरस्कृत्य पौरकार्याणि सर्वशः ।
चकार रामो धर्मात्मा प्रियाणि च हितानि च ॥ २२ ॥
मातृभ्यो मातृकार्याणि कृत्वा परमयन्त्रितः ।
गुरूणां गुरुकार्याणि काले काले ऽन्ववैक्षत ॥ २३ ॥
एवं दशरथः प्रीतो ब्राह्मणा नैगमास्तथा ।
रामस्य शीलवृत्तेन सर्वे विषयवासिनः ॥ २४ ॥
रामश्च सीतया सार्द्धं विजहार बहून् ऋतून् ।
मनस्वी तद्गतमनास्तस्या हृदि समर्पितः ॥ २५ ॥
प्रिया तु सीता रामस्य दाराः पितृकृता इति ।
गुणाद्रूपगुणाच्चापि प्रीतिर्भूयो व्यवर्धत ॥ २६ ॥
तस्याश्च भर्ता द्विगुणं हृदये परिवर्तते ।
अन्तर्गतमपि व्यक्तमाख्याति हृदयं हृदा ॥ २७ ॥
तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ।
देवताभिः समा रूपे सीता श्रीरिव रूपिणी ॥ २८ ॥

तया स राजर्षिसुतोऽभिकामया
समेयिवान् उत्तमराजकन्यया ।
अतीव रामः शुशुभे मुदान्वितो
विभुः श्रिया विष्णुरिवामरेश्वरः ॥ २१ ॥

इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये चतुर्विंशतिसाहस्र्यां
संहितायां बालकाण्डे भरतप्रस्थानं नाम
सप्तसप्ततितमः सर्गः ॥ ७७ ॥

॥ इति समाप्तं श्रीमद्बालकाण्डं ॥

FINIS LIBRI PRIMI.

॥ शुभमस्तु सर्वजगतां ॥

अथ

रामायणे वाल्मीकीये

अयोध्याकाण्डं

RAMEIDOS

LIBER SECUNDUS.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Decretum de Rama inaugurando.

॥ ओं ॥

गच्छता मातुलकुलं भरतेन तदानघः ।
शत्रुघ्नो नित्यशत्रुघ्नो नीतः प्रीतिपुरस्कृतः ॥ १ ॥
स तत्र न्यवसद्भ्रात्रा सह सत्कारसत्कृतः ।
मातुलेनाश्वपतिना पुत्रस्नेहेन पालितः ॥ २ ॥
तत्रापि निवसन्तौ तौ तर्प्यमानौ च कामतः ।
भ्रातरौ स्मरतां वीरौ वृद्धं दशरथं नृपं ॥ ३ ॥
राजापि तौ महातेजाः सस्मार प्रोषितौ सुतौ ।
उभौ भरतशत्रुघ्नौ महेन्द्रवरुणोपमौ ॥ ४ ॥
सर्व एव तु तस्येष्टाश्चत्वारः पुरुषर्षभाः ।
स्वशरीराद्विनिर्वृत्ताश्चत्वार इव बाहवः ॥ ५ ॥
तेषामतियशा लोके रामो रतिकरः पितुः ।
स्वयंभूरिव भूतानां बभूव गुणवत्तरः ॥ ६ ॥
स हि रूपोपपन्नश्च वीर्यवान् अनसूयकः ।
भूमावनुपमः सूनुर्गुणैर्दशरथोपमः ॥ ७ ॥

स तु नित्यं प्रशान्तात्मा मृदुपूर्वं च भाषते ।
उच्यमानोऽपि परुषं नोत्तरं प्रतिपद्यते ॥ ८ ॥
शीलवृद्धैर्वयोवृद्धैर्ज्ञानवृद्धैश्च सज्जनैः ।
कथयन्नास्त वै नित्यमस्त्रयोग्यान्तरेष्वपि ॥ ९ ॥
न चानृतकथो विद्वान् वृद्धानां प्रतिपूजकः ।
अनुरक्तः प्रजाभिश्च प्रजाश्चाप्यनुरञ्जयन् ॥ १० ॥
सानुक्रोशो जितक्रोधो ब्राह्मणप्रतिपूजकः ।
दीनानुकम्पी धर्मज्ञो नित्यं प्रग्रहवान् शुचिः ॥ ११ ॥
कुलोचितमतिः क्षात्रं स्वं धर्मं बहु मन्यते ।
मन्यते परया कीर्त्या महत् स्वर्गफलं ततः ॥ १२ ॥
नाश्रेयसि रतो नित्यं न विरुद्धकथारुचिः ।
उत्तरोत्तरयुक्तौ च वक्ता वाचस्पतिर्यथा ॥ १३ ॥
सम्यग्विद्याव्रतस्नातो यथावत् साङ्गवेदवित् ।
इष्वस्त्रे च पितुः श्रेष्ठो बभूव भरताग्रजः ॥ १४ ॥
कल्याणाभिजनः साधुरदीनः सत्यवागृजुः ।
वृद्धैरभिविनीतश्च द्विजैर्धर्मार्थदर्शिभिः ॥ १५ ॥
धर्मकामार्थतत्त्वज्ञः स्मृतिमान् प्रतिभानवान् ।
लौकिके समयाचारे कृतकल्पो विशारदः ॥ १६ ॥
निभृतः संवृताकारो गुप्तमन्त्रः सहायवान् ।
अमोघक्रोधहर्षश्च त्यागसंयमकालवित् ॥ १७ ॥

दृढभक्तिः स्थिरप्रज्ञो नासद्ग्राही न दुर्वचाः ।
निस्तन्द्रिरप्रमत्तश्च स्वदोषपरदोषवित् ॥ १८ ॥
परिग्रहानुग्रहणे यथान्यायं विचक्षणः ।
आयकर्मण्युपायज्ञः संदृष्टव्ययकर्मकृत् ॥ १९ ॥
आरोहे विनये चैव युक्तो वारणवाजिनां ।
धनुर्वेदविदां श्रेष्ठो लोकेऽतिरथसंमतः ॥ २० ॥
अभियाता प्रहर्ता च सेनानयविशारदः ।
अप्रधृष्यश्च संग्रामे क्रुद्धैरपि सुरासुरैः ॥ २१ ॥
तथा सर्वप्रजाकान्तैः प्रीतिसंजननैः पितुः ।
गुणैर्विरुरुचे रामो दीप्तः सूर्य इवांशुभिः ॥ २२ ॥
अथ राज्ञो बभूवैवं वृद्धस्य चिरजीविनः ।
प्रीतिरेषा कथं रामो राजा स्यान्मयि जीवति ॥ २३ ॥
एषा ह्यस्य परा प्रीतिर्हृदि संपरिवर्तते ।
कदा नाम सुतं द्रक्ष्याम्यभिषिक्तमहं प्रियं ॥ २४ ॥
महीमहमिमां कृत्स्नामधितिष्ठन्तमात्मजं ।
अनेन वयसा दृष्ट्वा यथा स्वर्गमवाप्नुयां ॥ २५ ॥
तं समीक्ष्य तदा राजा युक्तं समुदितैर्गुणैः ।
निश्चित्य सचिवैः सार्द्धं यौवराज्यममन्यत ॥ २६ ॥
दिव्यन्तरिक्षे भूमौ च घोरमुत्पातजं भयं ।
संचचक्षेऽथ मेधावी शरीरे चात्मनो जरां ॥ २७ ॥

पूर्णचन्द्राननस्यास्य शोकापनुदमात्मनः ।
लोके रामस्य बुबुधे स प्रियत्वं महात्मनः ॥ २८ ॥
आत्मनश्च प्रजानां च श्रेयसे च प्रियेण च ।
प्राप्तकाले स धर्मात्मा भक्त्या त्वरितवान् नृपः ॥ २९ ॥
नानानगरवास्तव्यान् पृथग्जानपदान् अपि ।
आनाययामास तदा प्रधानान् पृथिवीपतीन् ॥ ३० ॥
तान् वेश्मनानाभरणैर्यथार्हं प्रतिपूजितान् ।
ददर्शालंकृतो राजा प्रजापतिरिव प्रजाः ॥ ३१ ॥
न तु केकयराजानं जनकं वा नराधिपः ।
त्वरयानाययामास पश्चात् तौ श्रोष्यतः प्रियं ॥ ३२ ॥
अथोपविष्टे नृपतौ तस्मिन् परपुरार्दने ।
ततः प्रविविशुः शेषा राजानो लोकसंमताः ॥ ३३ ॥
अथ राजवितीर्णेषु विविधेष्वासनेषु च ।
राजानमेवाभिमुखाः निषेदुर्नियता नृपाः ॥ ३४ ॥
स लब्धमानैर्विनयान्वितैर्नृपैः
पुरालयैर्जानपदैश्च मानवैः ।
उपोपविष्टैर्नृपतिर्वृतो बभौ
सहस्रचक्षुर्भगवान् इवामरैः ॥ ३५ ॥
इत्यायोध्याकाण्डे रामाभिषेकव्यवसायो नाम प्रथमः सर्गः
॥ १ ॥

CAPUT II.

CIVIUM SERMO.

ततः परिषदं सर्वामामन्त्र्य वसुधाधिपः ।
हितमुद्धर्षणं चैव उवाच प्रथितं वचः ॥ १ ॥
दुन्दुभिस्वनकल्पेन गम्भीरेणानुनादिना ।
स्वरेण महता राजा जीमूत इव नादयन् ॥ २ ॥
विदितं भवतामेतद्यथा मे राज्यमुत्तमं ।
पूर्वकैर्मम राजेन्द्रैः सुतवत् परिपालितं ॥ ३ ॥
मयाप्याचरितं पूर्वैः पन्थानमनुगच्छता ।
प्रजा नित्यमनिद्रेण यथाशक्त्यभिरक्षिताः ॥ ४ ॥
इदं शरीरं कृत्स्नस्य लोकस्य चरता हितं ।
पाण्डुरस्यातपत्रस्य छायायां जरितं मया ॥ ५ ॥
प्राप्य वर्षसहस्राणि बहून्यायूंषि जीवतः ।
जीर्णस्यास्य शरीरस्य विश्रान्तिमभिरोचये ॥ ६ ॥
राजप्रभावजुष्टां च दुर्वहामजितेन्द्रियैः ।
परिश्रान्तोऽस्मि लोकस्य गुर्वीं धर्मधुरं वहन् ॥ ७ ॥
सोऽहं विश्राममिच्छामि पुत्रं कृत्वा प्रजाहिते ।
संनिकृष्टान् इमान् सर्वान् अनुमान्य द्विजर्षभान् ॥ ८ ॥

अनुज्ञातो हि मां सर्वैर्गुणैर्ज्येष्ठो ममात्मजः ।
पुरंदरसमो वीर्ये रामः परपुरंजयः ॥ ९ ॥
तं चन्द्रमिव पुष्येण युक्तं धर्मभृतां वरं ।
यौवराज्ये नियोक्तास्मि प्रातः पुरुषपुंगवं ॥ १० ॥
अनुरूपः स वो नाथो लक्ष्मीवान् लक्षणान्वितः ।
त्रैलोक्यमपि नाथेन येन स्यान्नाथवत्तरं ॥ ११ ॥
अनेन श्रेयसा सद्यः संयोज्येऽहमिमां महीं ।
गतक्लेशो भविष्यामि सुते तस्मिन् निवेश्य वै ॥ १२ ॥
यदिदं मेऽनुरूपार्थं मया साधु सुमन्त्रितं ।
भवन्तो मेऽनुमन्यन्तां कथं वा करवाण्यहं ॥ १३ ॥
यद्यप्येषा मम प्रीतिर्हितमन्यद्विचिन्त्यतां ।
अन्या मध्यस्थचिन्ता तु विमर्दाभ्यधिकोदया ॥ १४ ॥
इति ब्रुवन्तं मुदिताः प्रत्यनन्दन् नृपा नृपं ।
वृष्टिमन्तं महामेघं नर्दन्त इव बर्हिणः ॥ १५ ॥
स्निग्धोऽनुनादः संजज्ञे ततो हर्षसमीरितः ।
जनौघोद्घुष्टसंनादो विमानं कम्पयन्निव ॥ १६ ॥
तस्य धर्मार्थविदुषो भावमाज्ञाय सर्वशः ।
ब्राह्मणा बलमुख्याश्च पौरजानपदैः सह ॥ १७ ॥
समेत्य ते मन्त्रयितुं समतागतबुद्धयः ।
ऊचुः समन्ततः सर्वे वृद्धं दशरथं नृपं ॥ १८ ॥

अनेकवर्षसाहस्रो वृद्धस्त्वमसि पार्थिव ।
स रामं युवराजानमभिषेक्तुमिहार्हसि ॥ १९ ॥
इच्छामो हि महाबाहुं महावीरं महाबलं ।
गजेन महता यान्तं रामं छत्रावृताननं ॥ २० ॥
इति तद्वचनं श्रुत्वा राजा तेषां मनःप्रियं ।
अजानन्निव जिज्ञासुरिदं वचनमब्रवीत् ॥ २१ ॥
श्रुत्वैतद्वचनं यन्मे राघवं पतिमिच्छथ ।
राजानः संशयोऽयं मे तदिदं ब्रूत तत्त्वतः ॥ २२ ॥
कथं नु मयि धर्मेण पृथिवीमनुशासति ।
भवन्तो द्रष्टुमिच्छन्ति युवराजं ममात्मजं ॥ २३ ॥
ते तमूचुर्महात्मानः पौरजानपदैः सह ।
बहवो नृप कल्याणा गुणाः सन्ति सुतस्य ते ॥ २४ ॥
गुणान् गुणवतो देव देवकल्पस्य धीमतः ।
प्रियान् आनन्दनान् कृत्स्नान् प्रवक्ष्यामोऽद्य तान् शृणु
रामस्य पुरुषो लोके सत्यधर्मयशोगुणैः ।
समो न विद्यते कश्चिद्विशिष्टः कुत एव तु ॥ २६ ॥
धर्मज्ञः सत्यसंधश्च शीलवान् अनसूयकः ।
मृदुश्च स्थिरचित्तश्च कृतज्ञो विजितेन्द्रियः ॥ २७ ॥
बहुश्रुतानां वृद्धानां ब्राह्मणानामुपासिता ।
तेनास्येहातुला कीर्तिर्यशस्तेजश्च वर्धते ॥ २८ ॥

देवासुरमनुष्याणां संयुगेष्वपराजितः ।
दिव्यमानुषसंस्थेषु सर्वास्त्रेषु विशारदः ॥ २९ ॥
यदा व्रजति संग्रामं ग्रामार्थे नगरस्य वा ।
गत्वा सौमित्रिसहितो नाविजित्य निवर्तते ॥ ३० ॥
संग्रामात् पुनरागम्य कुञ्जरेण रथेन वा ।
पौरान् स्वजनवन्नित्यं कुशलं परिपृच्छति ॥ ३१ ॥
पुत्रेष्वग्निषु दारेषु प्रेष्यशिष्यगणेषु च ।
निखिलेनानुपूर्व्या च पिता पुत्रान् इवौरसान् ॥ ३२ ॥
व्यसनेषु मनुष्याणां भृशं भवति दुःखितः ।
उत्सवेषु च सर्वेषु पितेव परितुष्यति ॥ ३३ ॥
वत्सः श्रेयसि जातस्ते दिष्ट्यासौ तव राघव ।
दिष्ट्या पुत्रगुणैर्युक्तो मारीच इव कश्यपः ॥ ३४ ॥
बलमारोग्यमायुश्च रामस्य विदितात्मनः ।
आशंसते जनः सर्वो राष्ट्रे पुरवरे तथा ॥ ३५ ॥
आभ्यन्तरश्च बाह्यश्च पौरजानपदो जनः ।
स्त्रियो वृद्धास्तरुण्यश्च सायं प्रातः समाहिताः ॥ ३६ ॥
सर्वदेवान् नमस्यन्ति रामस्यार्थे मनस्विनः ।
तेषामायाचितं देव त्वत्प्रसादात् समृध्यतां ॥ ३७ ॥
राममिन्दीवरश्यामं सर्वशत्रुनिवर्हणं ।
पश्येम यौवराज्यस्थं तव राजोत्तमात्मजं ॥ ३८ ॥

तं देव देवोपममात्मजं ते ।
सर्वस्य लोकस्य हिते निविष्टं ।
हिताय नः क्षिप्रमुदारसत्त्वं ।
मुदाभिषेक्तुं वरदार्हसि त्वं ॥ ३९ ॥

इत्ययोध्याकाण्डे प्रकृतिवाक्यं नाम द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

CAPUT III.

DASARATHAE PRAECEPTA.

तेषामञ्जलिपद्मानि प्रगृहीतानि सर्वशः ।
प्रतिगृह्याब्रवीद्राजा तेभ्यः प्रियहितं वचः ॥ १ ॥
अहो ऽस्मि परमप्रीतः प्रभावश्चातुलो मम ।
यन्मे ज्येष्ठं प्रियं पुत्रं यौवराज्यस्थमिच्छथ ॥ २ ॥
इति प्रत्यर्च्य तान् राजा ब्राह्मणान् इदमब्रवीत् ।
वशिष्ठं वामदेवं च तेषामेवोपशृण्वतां ॥ ३ ॥
चैत्रः श्रीमान् अयं मासः पुण्यः पुष्पितकाननः ।
यौवराज्याय रामस्य सर्वमेवोपकल्प्यतां ॥ ४ ॥

राज्ञस्तूपरते वाक्ये पौराणां हर्षसंभवः ।
सर्वशोऽभून्महान् शब्दः साधु साध्विति शंसतां ॥ ५ ॥
शनैस्तस्मिन् प्रशान्ते च जनघोषे नराधिपः ।
वशिष्ठं मुनिशार्दूलं राजा वचनमब्रवीत् ॥ ६ ॥
अभिषेकाय रामस्य यत् कर्म सपरिच्छदं ।
तदद्य भगवन् सर्वमाज्ञापयितुमर्हसि ॥ ७ ॥
तच्छ्रुत्वा भूमिपालस्य वशिष्ठो द्विजसत्तमः ।
आदिदेशाग्रतो राज्ञः स्थितान् युक्तान् कृताञ्जलीन् ॥ ८ ॥
सुवर्णादीनि रत्नानि बलीन् सर्वौषधीरपि ।
शुक्लमाल्यानि लाजांश्च पृथक् च मधुसर्पिषी ॥ ९ ॥
अहतानि च वासांसि रथं च शुभलक्षणं ।
चतुरङ्गबलं चैव गजं च शुभलक्षणं ॥ १० ॥
चामरव्यजने श्वेते ध्वजं छत्रं च पाण्डुरं ।
शतं च शातकुम्भानां कुम्भानामग्निवर्चसां ॥ ११ ॥
हिरण्यशृङ्गं वृषभं समग्रं व्याघ्रचर्म च ।
उपस्थापयत प्रातरग्न्यागारे महीपतेः ॥ १२ ॥
अन्तःपुरस्य द्वाराणि सर्वस्य नगरस्य च ।
चन्दनस्रग्भिरर्च्यन्तां धूपैश्च घ्राणहारिभिः ॥ १३ ॥
प्रशस्तमन्नं गुणवद्दधि क्षीरोपसेचनं ।
द्विजानां शतसाहस्रं यत् प्रकाममलंभवेत् ॥ १४ ॥

सत्कृत्य द्विजमुख्यानां श्वः प्रभाते प्रदीयतां ।
घृतं दधि लाजाश्च दक्षिणाश्चापि पुष्कलाः ॥ १५ ॥
सूर्येऽभ्युदितमात्रे श्वो भविता स्वस्तिवाचनं ।
ब्राह्मणाश्च निमन्त्र्यन्तां कल्प्यन्तामासनानि च ॥ १६ ॥
सर्वे च तालापचराः गणिकाश्च स्वलंकृताः ।
कक्ष्यां द्वितीयामासाद्य तिष्ठन्तु नृपवेश्मनः ॥ १७ ॥
देवायतनचैत्येषु सान्नभक्ष्याः सदक्षिणाः ।
उपस्थापयितव्याः स्युर्माल्यायोगाः पृथक् पृथक् ॥ १८ ॥
दीर्घासिबद्धगोधाश्च संनद्धा मृष्टवाससः ।
महाराजाङ्गनं शूराः प्रविशन्तु महोदयं ॥ १९ ॥
एवं व्यादिश्य विप्रौ तौ क्रियास्तत्र विनिष्ठितान् ।
कृतमित्येव चाब्रूतामभिगम्य जगत्पतिं ॥ २० ॥
ततः सुमन्त्रमाहूय राजा वचनमब्रवीत् ।
रामः कृतात्मा भवता शीघ्रमानीयतामिति ॥ २१ ॥
स तथेति प्रतिज्ञाय सुमन्त्रो राजशासनात् ।
रामं तत्रानयांचक्रे रथेन रथिनां वरं ॥ २२ ॥
अथ तत्र समासीनास्तदा दशरथं नृपं ।
प्राच्योदीच्याः प्रतीच्याश्च दाक्षिणात्याश्च भूमिपाः ॥ २३ ॥
म्लेछाश्चार्याश्च ये चान्ये वनशैलान्तवासिनः ।
उपासांचक्रिरे सर्वे तं देवा वासवं यथा ॥ २४ ॥

तेषां मध्ये स राजर्षिर्मरुतामिव वासवः ।
प्रासादस्थो रथस्थं तं ददर्शायान्तमात्मजं ॥ २५ ॥
गन्धर्वराजप्रतिमं लोके विख्यातपौरुषं ।
दीर्घबाहुं महासत्वं मत्तमातङ्गगामिनं ॥ २६ ॥
चन्द्रकान्ताननं राममतीव प्रियदर्शनं ।
रूपौदार्यगुणैः पुंसां दृष्टिचित्तापहारिणं ॥ २७ ॥
घर्माभितप्ताः पर्जन्यं ह्लादयन्तमिव प्रजाः ।
न ततर्प समायान्तं पश्यमानो नराधिपः ॥ २८ ॥
अवतार्य सुमन्त्रस्तु राघवं स्यन्दनोत्तमात् ।
पितुः समीपं गच्छन्तं प्राञ्जलिः पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ २९ ॥
ततः कैलासशृङ्गाभं प्रासादं नरपुंगवः ।
आरुरोह नृपं द्रष्टुं सह सूतेन राघवः ॥ ३० ॥
स प्राञ्जलिरभिप्रेत्य प्रणतः पितुरन्तिके ।
नाम स्वं श्रावयन् रामो ववन्दे चरणौ पितुः ॥ ३१ ॥
तं दृष्ट्वा प्रणतं पार्श्वे कृताञ्जलिपुटं नृपः ।
गृह्याञ्जलौ समाकृष्य सस्वजे प्रियमात्मजं ॥ ३२ ॥
तस्मै चाभ्युद्यतं सम्यङ्मणिकाञ्चनभूषितं ।
दिदेश राजा रुचिरं रामाय परमासनं ॥ ३३ ॥
तदासनवरं प्राप्य व्यदीपयत राघवः ।
स्वयेव प्रभया मेरुमुदये विमलो रविः ॥ ३४ ॥

तेन विभ्राजता तत्र सा सभापि व्यरोचत ।
विमलग्रहनक्षत्रा शारदी द्यौरिवेन्दुना ॥ ३५ ॥
तं पश्यमानो नृपतिस्तुतोष प्रियमात्मजं ।
अलंकृतमिवात्मानमादर्शतलसंस्थितं ॥ ३६ ॥
स तं सस्मितमाभाष्य पुत्रं पुत्रवतां वरः ।
उवाचेदं वचो राजा देवेन्द्रमिव कश्यपः ॥ ३७ ॥
ज्येष्ठायामसि मे पत्न्यां सदृश्यां सदृशः सुतः ।
उत्पन्नस्त्वं गुणश्रेष्ठो मम रामात्मजः प्रियः ॥ ३८ ॥
त्वया यतः प्रजाश्चेमाः स्वगुणैरभिरञ्जिताः ।
तस्मात् त्वं पुष्ययोगेन यौवराज्यमवाप्नुहि ॥ ३९ ॥
कामतस्त्वं प्रकृत्यैव विनीतो गुणवान् असि ।
गुणवत्यपि तु स्नेहात् पुत्र वक्ष्यामि ते हितं ॥ ४० ॥
भूयो विनयमास्थाय भव नित्यं जितेन्द्रियः ।
कामक्रोधसमुत्थानि त्यजेथा व्यसनानि च ॥ ४१ ॥
परोक्षया वर्तमानो वृत्त्या प्रत्यक्षया तथा ।
अमात्यप्रभृतीः सर्वाः प्रकृतीश्चानुरञ्जयन् ॥ ४२ ॥
कोष्ठागारायुधागारैः कृत्वा संनिचयान् बहून् ।
तुष्टानुरक्तप्रकृतिर्यः पालयति मेदिनीं ॥ ४३ ॥
तस्य नन्दन्ति मित्राणि लब्धामृतमिवामराः ।
तस्मात् पुत्र त्वमात्मानं नियम्यैव समाचर ॥ ४४ ॥

तच्छ्रुत्वा सुहृदस्तस्य रामस्य प्रियकाङ्क्षिणः ।
त्वरिताः शीघ्रमभ्येत्य कौशल्यायै न्यवेदयन् ॥ ४५ ॥
सा हिरण्यं च गाश्चैव रत्नानि विविधानि च ।
व्यादिदेश प्रियाख्येभ्यः कौशल्या प्रमदोत्तमा ॥ ४६ ॥
अथाभिवाद्य राजानं रथमारुह्य राघवः ।
ययौ स्वं द्युतिमद्वेश्म जनौघैः प्रतिपूजितः ॥ ४७ ॥

ते चापि पौरा नृपतेर्वचस्तत्
श्रुत्वा तदा लाभमिवेष्टमाप्य ।
नरेन्द्रमामन्त्र्य गृहाणि गत्वा
देवान् समानर्चुरतिप्रहृष्टाः ॥ ४८ ॥

इत्ययोध्याकाण्डे दशरथानुशासनं नाम तृतीयः सर्गः
॥ ३ ॥

CAPUT IV.

RAMAS AD IMPERIUM SUSCIPIENDUM DENUO SOLLICITATUS.

गतेष्वथ नृपो भूयः पौरेषु सह मन्त्रिभिः ।
मन्त्रयित्वा ततश्चक्रे निश्चयज्ञः स निश्चयं ॥ १ ॥
श्व एव पुष्यो भविता श्वोऽभिषिच्येत मे सुतः ।
रामो राजीवपत्राक्षो यौवराज्य इति प्रभुः ॥ २ ॥
अथान्तर्गृहमाविश्य राजा दशरथस्तदा ।
सूतमाज्ञापयामास रामं पुनरिहानय ॥ ३ ॥
प्रतिगृह्य तु तद्वाक्यं सूतः पुनरुपाययौ ।
रामस्य भवनं शीघ्रं राममानयितुं पुनः ॥ ४ ॥
द्वाःस्थैरावेदितं तस्य रामायागमनं पुनः ।
श्रुत्वैव चापि रामस्तं प्राप्तं शङ्कान्वितोऽभवत् ॥ ५ ॥
प्रवेश्य चैनं त्वरितं रामो वचनमब्रवीत् ।
यदागमनकार्यं ते भूयस्तद्ब्रूह्यशेषतः ॥ ६ ॥
तमुवाच ततः सूतो राजा त्वं द्रष्टुमिच्छति ।
श्रुत्वा प्रमाणमत्र त्वं गमनायेतराय वा ॥ ७ ॥
इति सूतवचः श्रुत्वा रामोऽपि त्वरयान्वितः ।
प्रययौ राजभवनं पुनर्द्रष्टुं नरेश्वरं ॥ ८ ॥

तं श्रुत्वा समनुप्राप्तं रामं दशरथो नृपः ।
प्रवेशयामास गृहं विवत्नुः प्रियमुत्तमं ॥ ९ ॥
प्रविशन्नेव च श्रीमान् राघवो भवनं पितुः ।
ददर्श पितरं दूरात् प्रणिपत्य कृताञ्जलिः ॥ १० ॥
प्रणमन्तं तमुत्थाप्य संपरिष्वज्य भूमिपः ।
प्रदिश्य चास्मै रुचिरमासनं पुनरब्रवीत् ॥ ११ ॥
राम वृद्धोऽस्मि दीर्घायुर्भुक्ता भोगा यथेप्सिताः ।
अन्नवद्भिः क्रतुशतैस्तथेष्टं भूरिदक्षिणैः ॥ १२ ॥
जातमिष्टमपत्यं मे त्वमप्यनुपमं भुवि ।
देवर्षिपितृविप्राणामनृणोऽस्मि तथात्मनः ॥ १३ ॥
न किंचिन्मम कर्तव्यं तवान्यत्राभिषेचनात् ।
अतो यत् त्वामहं ब्रूयां तन्मे त्वं कर्तुमर्हसि ॥ १४ ॥
अद्य प्रकृतयः सर्वास्त्वामिछन्ति नराधिपं ।
अतस्त्वां युवराजानमभिषेक्ष्यामि पुत्रक ॥ १५ ॥
अपि चाद्याशुभान् स्वप्नान् राम पश्यामि दारुणान् ।
सनिर्घाता महोल्काश्च पतन्ति हि महास्वनाः ॥ १६ ॥
अवस्तब्धं च मे राम नक्षत्रं दारुणैर्ग्रहैः ।
आवेदयन्ति दैवज्ञाः सूर्याङ्गारकराहुभिः ॥ १७ ॥
प्रायेण हि निमित्तानामीदृशानां समुद्भवे ।
राजा वा मृत्युमाप्नोति घोरां वापदमृछति ॥ १८ ॥

तस्मात् यावदेव मे चेतो न विमुह्यति राघव ।
तावदेवाभिषिच्यस्व चला हि प्राणिनां मतिः ॥ १९ ॥
अद्य चन्द्रोऽभ्युपगतः पुष्यात् पूर्वं पुनर्वसुं ।
श्वः पुष्ययोगं नियतं वक्ष्यन्ते दैवचिन्तकाः ॥ २० ॥
तत्र पुष्येऽभिषिच्यस्व मनस्त्वरयतीव मां
श्वस्त्वाहमभिषेक्ष्यामि यौवराज्ये परंतप ॥ २१ ॥
तस्मात् त्वद्य प्रभृति निशेयं नियतात्मना ।
सह वध्वोपवस्तव्या दर्भप्रस्तरशायिना ॥ २२ ॥
सुहृदश्चाप्रमत्तास्त्वां रक्षन्त्वद्य समन्ततः ।
भवन्ति बहुविघ्नानि कार्याण्येवंविधानि हि ॥ २३ ॥
विप्रोषितश्च भरतो यावदेव पुरादितः ।
तावदेवाभिषेकस्ते प्राप्तकालो मतो मम ॥ २४ ॥
कामं खलु सतां वृत्ते भ्राता ते भरतः स्थितः ।
ज्येष्ठानुवर्ती धर्मात्मा सानुक्रोशो जितेन्द्रियः ॥ २५ ॥
किंतु चित्तं मनुष्याणामनित्यमिति मे मतिः ।
सतां च धर्मनित्यानां कृतशोभि हि राघव ॥ २६ ॥
इत्युक्तःसोऽभ्यनुज्ञातः श्वो भाविन्यभिषेचने ।
व्रजेति रामः पितरमभिवाद्याभ्ययाद्गृहं ॥ २७ ॥
प्रविश्य चात्मनो वेश्म राज्ञादिष्टेऽभिषेचने ।
तत्क्षणेन स निष्क्रम्य मातुरन्तःपुरं ययौ ॥ २८ ॥

तत्र तां प्रवणामेव मातरं क्षौमवासिनीं ।
वाग्यतां देवतागारे ददर्शायाचतीं श्रियं ॥ २९ ॥
प्रागेव चागता तत्र सुमित्रा लक्ष्मणस्तथा ।
सीता चानायिता श्रुत्वा प्रियं रामाभिषेचनं ॥ ३० ॥
तस्मिन् काले तु कौशल्या तस्थावामीलितेक्षणा ।
सुमित्रयान्वास्यमाना सीतया लक्ष्मणेन च ॥ ३१ ॥
श्रुत्वा पुष्येण पुत्रस्य यौवराज्याभिषेचनं ।
प्राणायामेन पुरुषं ध्यायमाना जनार्दनं ॥ ३२ ॥
तथा सनियमामेव सोऽभिगम्याभिवाद्य च ।
उवाच मातरं रामो हर्षयिष्यन्निदं वचः ॥ ३३ ॥
अम्ब पित्रा नियुक्तोऽस्मि प्रजापालनकर्मणि ।
भविता श्वोऽभिषेको मे यथा वै शासनं पितुः ॥ ३४ ॥
सीतयाप्युपवस्तव्या रजनीयं मया सह ।
एवमृत्विगुपाध्यायैः सह मामुक्तवान् पिता ॥ ३५ ॥
यानि यान्यत्र योग्यानि श्वो भाविन्यभिषेचने ।
तानि मे मङ्गलान्यद्य वैदेह्याश्चापि कारय ॥ ३६ ॥
एतच्छ्रुत्वा तु कौशल्या चिरकालाभिकाङ्क्षितं ।
हर्षबाष्पाकुलं वाक्यमिदं राममभाषत ॥ ३७ ॥
वत्स राम चिरं जीव हतास्ते परिपन्थिनः ।
ज्ञातीन् मे त्वं श्रिया युक्तः सुमित्रायाश्च नन्दय ॥ ३८ ॥

कल्याणे बत नक्षत्रे मयि जातोऽसि पुत्रक ।
येन त्वया दशरथो गुणैराराधितः पिता ॥ ३९ ॥
अमोघं बत मे क्षान्तं पुरुषे पुष्करेक्षणे ।
येयमिक्ष्वाकुराजश्रीः पुत्र त्वां संश्रयिष्यति ॥ ४० ॥
इत्येवमुक्तो मात्रेदं रामो भ्रातरमब्रवीत् ।
प्राञ्जलिं प्रह्वमासीनमभिवीक्ष्य स्मयन्निव ॥ ४१ ॥
लक्ष्मणेमां मया सार्द्धं प्रशाधि त्वं वसुंधरां ।
द्वितीयं मेऽन्तरात्मानं त्वामियं श्रीरुपस्थिता ॥ ४२ ॥
सौमित्रे भुङ्क्ष्व भोगांस्त्वमिष्टान् राज्यफलानि च ।
जीवितं चापि राज्यं च त्वदर्थमभिकामये ॥ ४३ ॥
इत्युक्त्वा लक्ष्मणं रामो मातरावभिवाद्य च ।
अभ्यनुज्ञाप्य सीतां च जगाम स्वं निवेशनं ॥ ४४ ॥

इत्ययोध्याकाण्डे रामराज्योपनिमन्त्रणं नाम चतुर्थः सर्गः
॥ ४ ॥

CAPUT V.

RAMAE IEIUNIUM ORDINATUM.

संदिश्य रामं नृपतिः श्वो भाविन्यभिषेचने ।
पुरोहितं समाहूय वशिष्ठमिदमब्रवीत् ॥ १ ॥
गच्छोपवासं काकुत्स्थं कारयाद्य तपोधन ।
श्रेयसे राज्यलाभाय सह बध्वा यतव्रतं ॥ २ ॥
तथेति च स राजानमुक्त्वा वेदविदां वरः ।
स्वयं वशिष्ठो भगवान् ययौ रामनिवेशनं ॥ ३ ॥
उपवासयितुं वीरं मन्त्रविन्मन्त्रकोविदं ।
ब्राह्मं रथवरं युक्तमास्थाय स दृढव्रतः ॥ ४ ॥
स रामभवनं गत्वा पाण्डुराभ्रघनप्रभं ।
तिस्रः कक्ष्या रथेनैव विवेश मुनिसत्तमः ॥ ५ ॥
तमागतमृषिं रामस्त्वरयन्निव संभ्रमात् ।
मानयिष्यन् स मानार्हं निश्चक्राम निवेशनात् ॥ ६ ।
अभ्येत्य त्वरमानश्च रथाभ्यासं मनीषिणः ।
ततोऽवतारयामास परिगृह्य रथात् स्वयं ॥ ७ ॥
स चैनं प्रश्रितं दृष्ट्वा संभाष्याभिप्रसाद्य च ।
प्रियार्हं हर्षयन् राममित्युवाच पुरोहितः ॥ ८ ॥
प्रसन्नस्ते पिता राम यौवराज्यमवाप्स्यसि ।
उपवासं भवान् अद्य करोतु सह सीतया ॥ ९ ॥

प्रातस्त्वामभिषेक्ता हि यौवराज्ये नराधिपः ।
पिता दशरथः प्रीत्या ययातिं नहुषो यथा ॥ १० ॥
इत्युक्त्वा स तदा राममुपवासं यतव्रतं ।
मन्त्रवित् कारयामास वैदेह्या सहितं मुनिः ॥ ११ ॥
ततो यथावद्रामेण स राज्ञो गुरुरर्चितः ।
अभ्यनुज्ञाप्य काकुत्स्थं ययौ रामनिवेशनात् ॥ १२ ॥
सुहृद्भिस्ततो रामोऽपि सुखासीनः प्रियंवदैः ।
सभाजितो विवेशान्तस्तान् अनुज्ञाप्य सर्वशः ॥ १३ ॥
प्रहृष्टनरनारीकं रामवेश्म तदा बभौ ।
यथा मत्तद्विजगणं प्रफुल्लनलिनं सरः ॥ १४ ॥
स राजभवनप्रख्यात् तस्माद्रामनिवेशनात् ।
निःसृत्य ददृशे मार्गं वशिष्ठो जनसंवृतं ॥ १५ ॥
वृन्दवृन्दैरयोध्यायां राजमार्गाः समन्ततः ।
बभूवुरभिसंबाधाः कुतूहलजनैर्वृताः ॥ १६ ॥
जनवृन्दोर्मिसंघर्षहर्षस्वनवतस्तदा ।
बभूव राजमार्गस्य सागरस्येव निस्वनः ॥ १७ ॥
सिक्तसंमृष्टरथ्या हि तदहर्वनमालिनी ।
आसीदयोध्या नगरी समुच्छ्रितगृहध्वजा ॥ १८ ॥
तदा ह्ययोध्यानिलयः सस्त्रीबालयुवा जनः ।
रामाभिषेकमाकाङ्क्षन्नाकाङ्क्षदुदयं रवेः ॥ १९ ॥

प्रजालंकारभूतं च जनस्यानन्दवर्धनं ।
उत्सुको ऽभूज्जनो द्रष्टुमयोध्यायां महोत्सवं ॥ २० ॥
एवं तज्जनसंबाधं राजमार्गं पुरोहितः ।
व्यूहन्निव जनौघं तं शनै राजकुलं ययौ ॥ २१ ॥
सिताभ्रशिखरप्रख्यं प्रासादमधिरुह्य च ।
समियाय नरेन्द्रेण शक्रेणेव बृहस्पतिः ॥ २२ ॥
तमागतमभिप्रेक्ष्य हित्वा राजासनं नृपः ।
पप्रछ स च तस्मै तत् कृतमित्यभ्यवेदयत् ॥ २३ ॥
तेन चैव तदा तुल्यं सहासीनाः सभासदः ।
आसनेभ्यः समुत्तस्थुः पूजयन्तः पुरोहितं ॥ २४ ॥
गुरुणा त्वभ्यनुज्ञातो मनुजौघं विसर्ज्य च ।
विवेशान्तःपुरं राजा सिंहो गिरिगुहामिव ॥ २५ ॥

तदग्र्यवेशप्रमदाजनाकुलं
महेन्द्रवेश्मप्रतिमं निवेशनं ।
विदीपयंश्चारु विवेश पार्थिवः
शशीव तारागणसंकुलं नभः ॥ २६ ॥

इत्ययोध्याकाण्डे रामोपवासविधानं नाम पञ्चमः सर्गः
॥ ५ ॥

CAPUT VI.

FESTIVUS URBIS ORNATUS.

गते पुरोहिते रामः स्नातो नियतमानसः ।
सह पत्न्या विशालाक्ष्या नारायणमुपागमत् ॥ १ ॥
प्रगृह्य शिरसा पात्रीं हविषो विधिवत् तदा ।
महते दैवतायाज्यं जुहाव ज्वलितेऽनले ॥ २ ॥
शेषं च हविषस्तस्य प्राश्याशास्यात्मनः प्रियं ।
ध्यायन् नारायणं देवं स्वास्तीर्णे कुशसंस्तरे ॥ ३ ॥
वाग्यतः सह वैदेह्या भूत्वा नियतमानसः ।
श्रीमत्यायतने विष्णोः शिश्ये नरवरात्मजः ॥ ४ ॥
एकयामावशिष्टायां रात्र्यां तु प्रतिबुध्य सः ।
अलंकारविधिं कृत्स्नं कारयामास वेश्मनः ॥ ५ ॥
तत्र शृण्वन् सुखा वाचः सूतमागधवन्दिनां ।
पूर्वां संध्यामुपासीनो जजाप सुसमाहितः ॥ ६ ॥
तुष्टाव प्रणतश्चैव शिरसा मधुसूदनं ।
विमलक्षौमसंवीतो वाचयामास स द्विजान् ॥ ७ ॥
तेषां पुण्याहघोषोऽथ गम्भीरमधुरस्तदा ।
अयोध्यां पूरयामास तूर्यघोषानुनादितः ॥ ८ ॥
कृतोपवासं तु तदा वैदेह्या सह राघवं ।
अयोध्यानिलयः श्रुत्वा सर्वः प्रमुमुदे जनः ॥ ९ ॥